

Nástroje na prevenciu sexuálneho obťažovania ako formy rodovej diskriminácie

Veronika Valkovičová, PhD.
Ing. Mgr. Andrej Kuruc



INŠTITÚT PRE VÝSKUM
PRÁCE A RODINY



MINISTERSTVO
PRÁCE, SOCIÁLNYCH
VECÍ A RODINY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja



OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

Nástroje na prevenciu sexuálneho obťažovania ako formy rodovej diskriminácie

Štúdia Nástroje na prevenciu sexuálneho obťažovania ako rodovej diskriminácie je čiastkovým výstupom v rámci výskumu uplatňovania antidiskriminačného zákona z hľadiska postihovania a prevencie sexuálneho obťažovania a jeho výskytu na pracovisku a vo verejnom priestore.

Veronika Valkovičová, PhD.
Ing. Mgr. Andrej Kuruc

Bratislava, 2019

Inštitút pre výskum práce a rodiny vydal túto publikáciu ako súčasť výstupov národného projektu Prevencia a eliminácia rodovej diskriminácie OP ĽZ NP 2018/4.1.2/O1., ktorý sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje **www.esf.gov.sk**

Odborná garancia

Mgr. Jana Jablonická-Zezulová

Vydanie

Prvé vydanie

Vydavateľ

Inštitút pre výskum práce a rodiny

Rok vydania

2020

Rozsah

80 strán

Jazyková korektúra

Sára Činčurová



Obsah

Úvod.....	5
Zber dát – experti a expertky	7
Sexuálne obťažovanie – násilie alebo diskriminácia?	9
Zaostrené na Antidiskriminačný zákon.....	15
Prístup k spravodlivosti a službám.....	20
Sexuálne obťažovanie na pracovisku.....	28
Sexuálne obťažovanie na vysokých školách.....	33
Sexuálne obťažovanie ako téma verejných politík	40
Sexuálne obťažovanie v agende občianskeho a neziskového sektora.....	42
Regionálne inšpektoráty práce a sexuálne obťažovanie	44
Sexuálne obťažovanie v agende Slovenského národného strediska pre ľudské práva	47
Sexuálne obťažovanie v agende slovenského Policajného zboru.....	49
Sexuálne obťažovanie a slovenský justičný systém	52
Scitlivenie na tému sexuálneho obťažovania a slovenské médiá.....	56
Záver, zhrnutie a návrh odporúčaní.....	60
Zistenia z jednotlivých skúmaných oblastí s návrhom odporúčaní	61
Bibliografické zdroje.....	74
Prílohy	76
Príloha č. 1	76

Úvod

Predložená štúdia čerpá z rozhovorov s expertmi a expertkami, ktoré sa na Slovensku venujú téme sexuálneho obťažovania vo svojej akademickej práci, pracujú v oblasti verejných politík, ktoré sa tejto téme venujú, či sa s prevenciou a elimináciou sexuálneho obťažovania stretávajú vo svojej agende v občianskom a neziskovom sektore. Sexuálne obťažovanie v súčasnosti primárne upravuje tzv. *Antidiskriminačný zákon*, ktorý toto správanie definuje ako verbálne, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby, a ktoré vytvára zstrašujúce, ponižujúce, zneuctujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie. Podľa *Celoštátnej stratégie rodovej rovnosti* sexuálne obťažovanie spĺňa podstatu rodovo podmienených činov, ktoré majú alebo môžu mať za následok telesnú, sexuálnu, duševnú, ale aj ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien. V organizáciách je preto v slovenskom prostredí sexuálne obťažovanie zadefinovanou praxou „nerovnakého zaobchádzania“, voči ktorému má obťažovaná osoba právo domáhať sa spravodlivosti a nápravy situácie. Avšak aj samotné výskumné rozhovory naznačili, že samotná textácia a zarámčovanie sexuálneho obťažovania v *Antidiskriminačnom zákone* nie je nevyhnutne jediným a dostatočným nástrojom na jeho prevenciu a elimináciu.

Zámerom štúdie preto bolo vytvoriť poznatkovú bázu pre potreby akademického prostredia (tzn. analýza verejných politík) i pre samotnú tvorbu verejných politík v oblasti rodovej rovnosti. Sexuálne obťažovanie spadá na Slovensku do pôsobnosti verejných politík zameraných na rodovú rovnosť, keďže ide o rodovo podmienenú spoločenskú prax, ktorej výsledkom je nezriedka ohrozenie autonómie či telesnej integrity obťažovaných osôb, ktorými sú najčastejšie ženy. Cieľ tvorby poznatkovej bázy pre verejné politiky tiež reaguje na spomínanú *Celoštátnu stratégiu rodovej rovnosti v SR 2014 – 2019 a Akčný plán rodovej rovnosti na roky 2014 – 2019*, ktoré vychádzajú zo základných strategických dokumentov Európskej únie a Rady Európy. Jedným zo stanovených cieľov stratégie je „Posilnenie autonómie a telesnej integrity žien eliminovaním degradujúcich a násilných prejavov voči ženám“, ktoré obsahuje tiež čiastkový cieľ „Potláčať a stíhať sexuálne obťažovanie a prejavy sexuálneho násillia voči ženám a mužom“.

Výsledky výskumných rozhovorov boli rozdelené do niekoľkých častí a venujú sa nasledovným tematickým blokom:

- Pojem sexuálneho obťažovania – rovnaké zaobchádzanie a sexuálne násilie v slovenskej legislatíve.
- Prístup k spravodlivosti a k službám pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním¹.
- Súčasné nastavenie verejných politík a agenda sexuálneho obťažovania v pôsobnosti organizácií verejného sektora (tzn. regionálne inšpektoráty práce, Slovenské národné stredisko pre ľudská práva, slovenský súdny systém, Policajný zbor Slovenskej republiky).
- Práca neziskového a občianskeho sektora – vzdelávanie, advokácia a poskytovanie služieb.
- Súčasná prax na pracovisku a na vysokých školách – bariéry a výzvy v kontexte prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania.
- Cieľ scitlivenia širokej verejnosti a mediálna rétorika na tému sexuálneho obťažovania.

Táto expertná štúdia však nie je prevalenčným prieskumom a ani neposkytuje iné kvantitatívne dáta o viktimizácii či postojoch v slovenskej spoločnosti. Jej zámerom bolo zozbierať informácie a indikácie od expertov a expertiek, čím sa snaží vytvárať rámce pre ďalšie štúdium konkrétnych oblastí a fenoménov spojených s praxou sexuálneho obťažovania v organizáciách na Slovensku a naformulovať odporúčania pre verejné politiky v oblasti prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania. Štúdia čerpá aj z predchádzajúcich poznatkov a výskumov, ktoré boli dôležitým základom pre venovanie sa tejto téme na Slovensku. Zároveň je jedným z čiastkových výstupov výskumu Inštitútu pre výskum práce a rodiny zameraného na prevalenciu sexuálneho obťažovania v rôznych prostrediach. Výskum sa realizuje v rámci Národného projektu Prevencia a eliminácia rodovej diskriminácie.

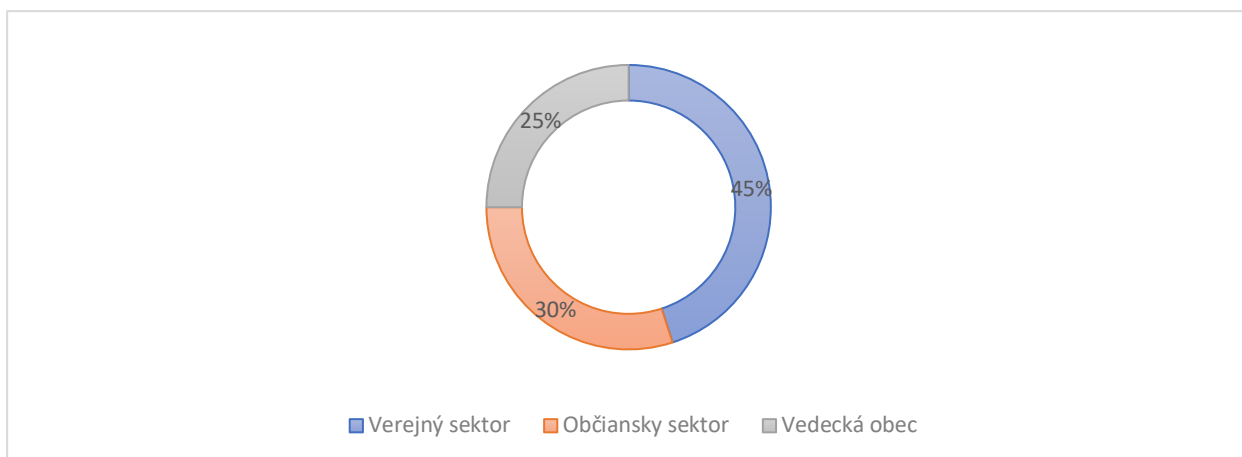
¹ V tejto správe primárne využívame pojem „osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním“. Pojem „obeť“ využívame iba v kontexte právnych noriem.

Zber dát – experti a expertky

Za účelom zberu dát pre túto expertnú štúdiu bol metódou „snehovej gule“ zostavený otvorený zoznam expertov a expertiek v oblasti sexuálneho obťažovania, sexuálneho násillia a rodovej rovnosti pôsobiacich na Slovensku. V novembri 2018 tento zoznam pozostával zo 43 expertov a expertiek pôsobiacich vo verejnom sektore (vrátane štátnej správy), občianskom sektore (neziskové organizácie) a vedeckej obci (vedeckí pracovníci a pracovníčky na univerzitách a Slovenskej akadémii vied). Na výzvy o uskutočnenie pološtruktúrovaného výskumného rozhovoru odpovedalo 20 z nich – rozhovory boli následne uskutočnené medzi decembrom 2018 a aprílom 2019 (štruktúra rozhovoru je súčasťou prílohy č. 1). Z 20 komunikačných partnerov a partneriek, ktoré odpovedali na výzvu, v čase rozhovoru najviac pôsobilo vo verejnom sektore a štátnej správe². Zástupcovia a zástupkyne neziskového a občianskeho sektora pôsobili najčastejšie v dvoch typoch organizácií – advokačných a vzdelávacích organizáciách, ako aj organizáciách, ktoré poskytujú služby konkrétnej ohrozenej cieľovej skupine. Odborníci a odborníčky z akademickej obce pôsobili najčastejšie na verejných univerzitách v oblasti práva alebo sociálnych vied.

Každému výskumnému rozhovoru predchádzalo autorizovanie dvoch kópií informovaného súhlasu – jedna z kópií pre každý rozhovor je dostupná k nahliadnutiu. Rozhovory boli následne nahrané, prepísané a kódované otvoreným axiálnym kódovaním v programe *Atlas.Ti*.

² Vo finálnej podobe vzorky expertov a expertiek z definovanej populácie je viditeľne dominantné zastúpenie expertov a expertiek z verejného sektora. Je preto na mieste položiť si otázku prečo na výzvy o rozhovor odpovedalo v porovnaní s touto skupinou pomerne málo zástupcov a zástupkyň vedeckej obce a občianskeho sektora. Ako analytici a analytičky Inštitútu pre výskum práce a rodiny vystupujeme ako zamestnanci verejného sektora, preto mohla byť žiadosť o výskumný rozhovor prijateľnejšia práve medzi zamestnancami a zamestnankyňami práve iných verejných organizácií. To však mohlo komplikovať náš prístup k expertom a expertkám z občianskeho/neziskového sektora a vedeckej obce, ktoré buď nemajú s komunikáciou s verejnou organizáciou predchádzajúce skúsenosti, alebo spoluprácu odmietli. V neposlednom rade je nutné zohľadniť neplatený charakter takejto formy expertnej/aktivistickej práce, ktorá mohla ovplyvniť rozhodovanie expertov a expertiek o tom, či do rozhovoru investujú svoj čas.



Graf č. 1: Pracovné zaradenie komunikačných partnerov a partneriek

Sexuálne obťažovanie – násilie alebo diskriminácia?

Expertky a experti, ktorí sa podieľali na výskumných rozhovoroch na tému sexuálneho obťažovania, zdieľali rôzne perspektívy na sexuálne obťažovanie ako formu diskriminácie alebo násilia. Zhodovali sa v tom, že sexuálne obťažovanie je diskriminačnou praxou, ktorá najčastejšie narúša telesnú integritu a ovplyvňuje kvalitu života žien.

Experti a expertky tak zdôrazňovali tzv. rodovo podmienený charakter sexuálneho obťažovania, ktorý je do istej miery zohľadnený aj v slovenskom právnom rámci pod tzv. *Antidiskriminačným zákonom* (Zákon č. 365/2004 Z. z. - *Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov*). Podľa komunikačných partnerov a partneriek tejto štúdie je prejavom spomínanej rodovej podmienenosti sexuálneho obťažovania to, že jeho objektmi sú najčastejšie ženy, ktoré sa nimi stávajú práve pre rôzne stereotypy a predsudky a často škodlivé kultúrne predstavy o ženskej sexualite. Podľa jednej z expertiek je prevalencia sexuálneho obťažovania u tejto skupiny taká rozšírená, že i pri výskumnej vzorke len niekoľko desiatok mužov a žien by bol výskyt skúseností so sexuálnym obťažovaním u žien neporovnateľne vyšší.

Antidiskriminačný zákon (Zákon č. 365/2004 Z. z. - Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

§ 2a

(5) Sexuálne obťažovanie je verbálne, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré vytvára zastrašujúce, ponižujúce, zneuctvujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie.

§ 3

(1) Každý je povinný dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania v oblasti pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov, sociálneho

zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov a služieb a vo vzdelávaní.

(2) Zásada rovnakého zaobchádzania podľa odseku 1 sa uplatňuje len v spojení s právami osôb ustanovenými osobitnými zákonmi.

(3) Pri posudzovaní, či ide o diskrimináciu alebo nie, sa neberie do úvahy, či dôvody, ktoré k nej viedli, vychádzali zo skutočnosti alebo z mylnej domnienky.

Podľa expertov a expertiek je sexuálne obťažovanie žien prejavom správania, ktoré vychádza zo spoločenských postojov a stereotypov o mužoch a ženách – ide teda o tzv. sexizmus, resp. predsudky a stereotypy o ženskej a mužskej sexualite. Práve stereotypné ponímanie žien ako „prirodzených“ objektov mužskej pozornosti totiž vedie k rušivému a obťažujúcemu správaniu z ich strany. Mužom je zároveň v medziach takéhoto kultúrneho nastavenia udelené pomyslené právo voči ženám vystupovať invazívne. Nárok na ženskú pozornosť a telesnú blízkosť je vnímaný ako „prirodzený“ mužom. Odmietnutie sexuálneho obťažovania, resp. vyhradenie sa voči nemu (zvyčajne zo strany žien) sa tak často nevníma ako právo na osobnú autonómiu a ochranu vlastného súkromia.

„Sexizmus“

Je diskriminácia na základe pohlavia (analógia s pojmom rasizmus, označujúcim diskrimináciu na základe rasových rozdielov). Ako kritický pojem emancipačného ženského hnutia, prebratý do viacerých jazykov z americkej angličtiny, označuje formy znevýhodňovania a útlaku žien na základe ich príslušnosti k ženskému pohlaviu³.

Prejavom sexizmu v organizáciách môže byť tzv. nevítaná sexuálna pozornosť, ktorá stavia primárne ženy do pozície sexuálnych objektov, čím tiež znevažuje ich hodnotu a iné charakteristiky relevantné pre dané prostredie (napr. znalosti a schopnosti v pracovnom zaradení)⁴. Nevítaná sexuálna pozornosť sa môže prejavovať aj vytváraním nepriateľského sexistického a sexualizovaného prostredia, čo zahŕňa všetky typy

³ ASPEKT – Glosár rodovej terminológie – „sexizmus“. Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smj=1&ami=1&vid=69>

⁴ Smetáčková, I., Pavlík, P. 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. Sociologický časopis, 1/2011: 361-386.

správania a konania sexuálnej alebo inej povahy, ktoré znepríjemňujú a sťažujú pracovný výkon alebo vytvárajú zastrašujúce, nepriateľské alebo ofenzívne prostredie (napr. pornografické fotografie na stenách, sexuálne nápisy a pod.)⁵.

Experti a expertky vnímali sexuálne obťažovanie ako nevyžiadanú pozornosť, ktorá môže mať rôznu intenzitu. Jeho spoločným znakom je však invazívne konanie, ktoré narúša osobný priestor a telesnú integritu. V intenzívnych prípadoch môže dokonca ísť o narušenie autonómie a dôstojnosti. Ako uvádzali experti a expertky aj v zmysle *Antidiskriminačného zákona*, intenzita a teda aj povaha dôsledkov sexuálneho obťažovania na samotnej osobe môže byť rôzna.

Samotný *Antidiskriminačný zákon* tiež obsahuje ďalší aspekt rodovej podmienenosti sexuálneho obťažovania – t. j. pretrvávajúca nerovnováha moci a kontroly. Experti a expertky hovorili o sexuálnom obťažovaní ako o správaní, ktoré narúša telesnú integritu a intímnu zónu jedinca. Avšak sexuálne obťažovanie bolo ďalej často pomenované ako spoločenská prax, ktorá je umožňovaná spoločenskou štruktúrou a kultúrou. Na jednej strane sa takéto konanie často prejavuje v situáciách, kde dochádza k mocenskej prevahe na strane toho, kto obťažuje. Na druhej strane sa však v organizačných štruktúrach toleruje a niekedy je podnecované práve osobami, ktoré rozhodujú o kariérnych postupoch či mzdách. V takom prípade je invazívne správanie jasným prejavom nerovnosti, ktorá negatívne ovplyvňuje najčastejšie kvalitu životov žien.

Avšak samotná kultúra, ktorá podnecuje sexuálne obťažovanie, často čerpá zo stereotypného vnímania žien ako nevyhnutných a neautonómnych objektov sexuálnej túžby a mužskej pozornosti. Experti a expertky zdôrazňovali, že v takejto kultúre je zodpovednosť za sexuálne obťažovanie často prenásaná na samotnú obeť. Osoby, ktoré zažívajú alebo zažili sexuálne obťažovanie, často pociťujú narušenie svojej osobnej autonómie, no cítia sa bezmocné konať a dožadovať sa spravodlivosti v organizáciách, kde je takéto správanie rozšírené a tolerované. Nakoľko je (podľa *Antidiskriminačného zákona*) práve osoba, ktorá sexuálne obťažovanie zažíva, tá, kto určuje do akej miery bola jej/jeho autonómia a telesná integrita narušená, nezriedka je v kolektívoch a zo svojho okolia demotivovaná a odrádzaná od toho, aby sa dožadovala svojich práv. Opäť je

⁵ Holubová, B. 2007. Sexuálne a šikanózne obťažovanie žien na pracovisku – Prienik do reprezentatívnych dát, prípadové štúdie a prevencia. Záverečná správa VÚ č. 2219. Bratislava: MPSVaR.

častým argumentom „prirodzenosť“ mužskej a ženskej sexuality, čo však vedie k prehlbovaniu nerovnosti i narúšaniu osobnej autonómie.

Pochopenie rodovej podmienenosti sexuálneho obťažovania vedie k uchopeniu tohto problému ako praktiky nerovnakého zaobchádzania, ktorá môže vyústiť do násilia. Expertky a experti často zdôrazňovali spoločné príčiny sexuálneho násilia a sexuálneho obťažovania, ktoré nezriedka komplikujú právne vymedzenie tohto pojmu. Jedna z expertiek pomenovala vzťah medzi násilím a obťažovaním ako „prepojenú nádobu“ – teda predpoklad, že degradujúce uvažovanie o ženách môže podnecovať sexuálne obťažovanie a viesť k zvýšenej tolerancii násilia na ženách v spoločnosti. Ďalšia expertka pomenovala sexuálne obťažovanie ako formu „mikronásilia“, resp. situácie „mikroagresie“, ktorých cieľom je sociálna regulácia správania žien, zasahovanie do ich telesného priestoru a často aj ich zastrašovanie.

Klasifikácia sexuálneho obťažovania od Luise Fitzgerald

Veľmi komplexný pohľad na sociálnu realitu, ktorá podnecuje a vytvára prostredie, v ktorom dochádza k sexuálnemu obťažovaniu, pomenovala už v 80. rokoch americká sociologička Luise Fitzgerald a kolektív⁶. Jej klasifikácia sexuálneho obťažovania ponímala toto konanie nielen ako rušivé, obťažujúce a nevyžiadané konanie, súčasťou jej konceptu bolo aj vytváranie dehonestujúceho prostredia :

- **Sexuálny nátlak (sexual coercion)** – predstavuje praktiky priameho nátlaku, akými je napríklad obťažovanie quid pro quo (t. j. niečo za niečo) či hrozba fyzickým a sexuálnym násilím.
- **Nevítaná sexuálna pozornosť (unwanted sexual attention)** – predstavuje praktiky ako nevyžiadané pozývanie na stretnutia, snahy o nadviazanie intímneho kontaktu, či nevítaný rozhovor o sexuálnych praktikách, sugestívne verbálne a neverbálne prejavy obťažujúceho charakteru.

⁶ Vid' napr.:

Fitzgerald, L.F., Gelfand, M.J., Drasgow, F., 1995. Measuring Sexual Harassment: Theoretical and Psychometric Advances, Basic and Applied Social Psychology, 17(4): 425 – 445.

Fitzgerald, L., 1996. Sexual Harassment: The Definition and Measurement of a Construct. In Paludi, M.A. (ed.). Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power. Albany: State University of New York Press.

-
- **Rodové obťažovanie (gender harassment)** – predstavuje vytváranie dehonestujúceho prostredia. Ide napríklad o urážlivé a obťažujúce poznámky a vtipy o mužoch a ženách, či sexuálne ladené príbehy a vtipy v organizáciách. V tomto prípade teda nejde o narušovanie telesnej integrity, ale o vytváranie celkovej atmosféry, v ktorej sú osoby neustále sexualizované a sú zdôrazňované ich pohlavné charakteristiky.

Marta Vohlídalová, Irena Smetáčková a Petr Pavlík⁷ zároveň na základe existujúcej literatúry venovanej sexuálnemu obťažovaniu v organizáciách pripomínajú spoločné charakteristiky týchto rôznych prejavov správania :

1. Takéto správanie má sexuálnu povahu alebo sa týka skutočnosti, že je daný človek ženou alebo mužom.
2. Takéto správanie je osobou, voči ktorej je namierené, vnímané ako urážlivé, nevhodné alebo nevítané.
3. K takémuto správaniu často dochádza v prostredí s nerovnými mocenskými vzťahmi a právomocami.

Napriek tomu, že expertky a experti zdôrazňovali to, že sexuálne obťažovanie nemusí byť nevyhnutne klasifikované ako násilie (t. j. v rámci trestného práva - *Zákon č. 300/2005 Z. z. - Trestný zákon*), zároveň uvádzali, že najzávažnejšie formy sexuálneho obťažovania môžu naplňať skutkovú podstatu trestných činov. To je v prípadoch, ak sexuálne obťažovanie vedie k sexuálnemu násiliu alebo obave o život a zdravie (t. j. trestný čin sexuálneho násillia alebo nebezpečného prenasledovania).

Trestný zákon (Zákon č. 300/2005 Z. z. - Trestný zákon)

§ 200

Sexuálne násilie - (1) Kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti iného k orálnemu styku, análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám alebo kto na taký čin zneužije jeho bezbrannosť, potrestá sa

⁷ Vohlídalová, M., 2009. Sexuální obtěžování na vysoké škole. V ČR neexistující problém? Gender, rovné příležitosti, výzkum, 10(2): 20-29.

Smetáčková, I., Pavlík, P., 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. Sociologický časopis, 2/2011: 361 – 386.

odňatím slobody na päť rokov až desať rokov.

§ 360 a

Nebezpečné prenasledovanie - (1) Kto iného dlhodobo prenasleduje takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu o jeho život alebo zdravie, život alebo zdravie jemu blízkej osoby alebo podstatným spôsobom zhoršiť kvalitu jeho života, tým, že

a) sa vyhráža ublížením na zdraví alebo inou ujmom jemu alebo jemu blízkej osobe,

b) vyhľadáva jeho osobnú blízkosť alebo ho sleduje,

c) ho kontaktuje prostredníctvom tretej osoby alebo elektronickej komunikačnej služby, písomne alebo inak proti jeho vôli,

d) zneužije jeho osobné údaje na účel získania osobného alebo iného kontaktu, alebo

e) ho inak obmedzuje v jeho obvyklom spôsobe života.

Spájanie sexuálneho obťažovania s násilím a jeho dôsledkami tiež vplývalo na to, ako expertky a experti vnímajú závažnosť sexuálneho obťažovania na Slovensku. Všetci a všetky opýtané považovali sexuálne obťažovanie za závažný spoločenský problém pre jeho dva prepojené faktory:

- **Vysoký výskyt sexuálneho obťažovania** – prejavuje sa v prevalenčných výskumoch, ktoré dlhodobo poukazujú na vysoký výskyt skúsenosti žien so sexuálnym obťažovaním a to v rôznych spoločenských skupinách (napr. s ohľadom na rasu či triedu) i na rôznych miestach (t. j. v škole, na pracovisku či na verejných miestach).
- **Prehliadanie a bagatelizovanie vysokého výskytu takéhoto správania ako aj individuálnych prípadov** – experti a expertky poukazovali na to, že napriek prieskumom, ktoré poukazujú na vysoký výskyt skúseností s obťažujúcim správaním, sú jeho rozšírenosť i dôsledky často bagatelizovaným javom v slovenskej spoločnosti. Napriek rozšíreniu je mediálne známych len málo súdnych prípadov, chýba celospoločenské povedomie o závažnosti dôsledkov takéhoto konania, a to ďalej prehľbuje jeho diskriminačný charakter. Závažnosti primárne pridáva zľahčovanie následkov obťažovania a traumy, ktorú môžu osoby vystavené obťažovaniu prežívať, čo ďalej vedie k prehľbovaniu stigmy a dvojitej viktimizácii, ktorú obťažovaná osoba prežíva.

Zaostrené na Antidiskriminačný zákon

Expertí a expertky ďalej odpovedali na niekoľko otázok, ktoré sa týkali slovenských právnych rámcov, ktoré definujú sexuálne obťažovanie. Následne sme ich vyzvali, aby ohodnotili súčasné nastavenie v medziach *Zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní a niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou*, teda tzv. *Antidiskriminačného zákona*.

Samotnú textáciu zákona a jeho vymedzenie považovala väčšina z nich za skôr dostačujúcu pre pomenovanie sexuálneho obťažovania ako spoločenského problému. Jeden z expertov napríklad zdôraznil nastavenie „obráteného dôkazného bremena“ v *Antidiskriminačnom zákone*, ktoré vyžaduje, aby sťažovateľ/sťažovateľka predložila dôkazy, z ktorých vyplýva, že bola/bola diskriminovaná. Následne vzniká žalovanému/žalovanej povinnosť dokázať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania nedošlo. Takéto nastavenie expert považoval za nevyhnutnosť pre praktické vymáhanie spravodlivosti v medziach antidiskriminačného práva a na to, aby bola zabezpečená ochrana sťažovateľa/sťažovateľky.

Niekoľko z opýtaných expertov a expertiek však poukázalo na všeobecne slabé spoločenské povedomie o tom, prečo je sexuálne obťažovanie súčasťou práve *Antidiskriminačného zákona*. Podľa jednej z expertiek nie je dostatočne viditeľné spojenie sexuálneho obťažovania s inými formami rodovej diskriminácie, resp. nie je jasný charakter sexuálneho obťažovania ako nerovnakého zaobchádzania, čo ďalej komplikuje využívanie *Antidiskriminačného zákona* ako nástroja.

Práve zaradenie sexuálneho obťažovania do *Antidiskriminačného zákona* bolo jednou komunikačnou partnerkou považované za problematické – t. j. vymedzenie tohto spoločenského problému do oblasti občianskoprávných sporov a nie do oblasti trestného práva, teda *Trestného zákona* (kde sa nachádza len vo forme „nebezpečného prenasledovania“ a „sexuálneho násillia“). Expertka to vnímala ako problematické rozdelenie, ktoré vychádza z už spomínanej debaty o náročnom vymedzení sexuálneho obťažovania, buď ako formy nerovnakého zaobchádzania alebo ako formy násillia. Keďže je sexuálne obťažovanie v súčasnosti primárne definované ako „občianskoprávna záležitosť“, obnáša to podľa tejto expertky iný prístup a vymedzuje iné práva, aké by mala už

obeť trestných činov. Napr. v porovnaní s prípadmi porušenia trestného práva môžu byť v medziach občianskoprávných sporov a *Antidiskriminačného zákona* pre sťažovateľa/sťažovateľku problematické poplatky a investovaný čas do súdneho procesu.

Antidiskriminačný zákon a jeho vymožitelnosť

Takmer všetci experti a expertky sa zhodli na tom, že problematické nie je samotné vymedzenie a nastavenie *Antidiskriminačného zákona*, ale jeho vymožitelnosť (resp. využívanie nástroja) a následný prístup k spravodlivosti. Jedna z komunikačných partneriek to zhodnotila nasledujúcimi slovami: „*Na Slovensku nebýva problém s tou právnou úpravou, skôr s tou realizáciou v praxi, čiže skôr je to o tých inštitúciách, ktoré realizujú tie zákony, ako sú nastavené, ako k tomu pristupujú orgány činné v trestnom konaní, čiže je to skôr o tých inštitúciách a o vymožitelnosti zákona.*“ (KP-2). Ako indikátor problematického nastavenia tohto nástroja experti a expertky uvádzali to, že im v ich praxi nie je známych veľa súdnych prípadov v oblasti rovného zaobchádzania. Uvádzali tiež, že je mediálne známych len veľmi málo prípadov, ktoré si vyžadovali súdne konanie. To prisudzovali rôznym bariéram, ktoré sú naviazané aj na samotnú občianskoprávnú úpravu v oblasti rovného zaobchádzania. Bariéry, ktoré experti a expertky pomenovali s ohľadom na napĺňanie *Antidiskriminačného zákona*, možno rozdeliť do dvoch skupín:

- Všeobecne nedostatočné povedomie širokej verejnosti o právach a nástrojoch právnej pomoci, ktoré by boli motivujúcim faktorom pri dožadovaní sa spravodlivosti v prípadoch diskriminačného zaobchádzania alebo obťažujúceho správania.
- Nedostatok služieb pre ľudí so skúsenosťou s obťažovaním – niekoľko expertov a expertiek vyjadrilo požiadavku na existenciu rôznych služieb, ako aj na zlepšenie už existujúcich služieb, ktoré prispievajú k zlepšeniu kvality života ľudí so skúsenosťou s obťažujúcim správaním a násilím. Primárne hovorili o potrebe zlepšenia prístupu k informáciám a právnomu poradenstvu od organizácií verejného sektora.
- Náročný proces dokazovania sexuálneho obťažovania – mnohí experti a expertky sa zhodli na tom, že napriek vhodnej textácii *Antidiskriminačného zákona* je problematické samotné dokazovanie takéhoto konania, ktoré vedie k náročnosti a zdĺhavosti súdnych konaní. Nezriedkavou je dôkazná núdza v prípadoch, keď k diskriminačnému alebo obťažujúcemu správaniu dochádza „za zavretými dverami“ a bez písomných dôkazov. Preukazovanie dopadov

sexuálneho obťažovania bolo tiež expertmi a expertkami považované za problematické napriek prenesenému dôkaznému bremenu.

- Subjektívny prístup a scitlivenie osôb v justičnom systéme – experti a expertky s ohľadom na nízky počet súdnych konaní vo veci sexuálneho obťažovania a následnej náročnosti týchto súdnych konaní tiež problematizovali poznatky a prístup jednotlivých aktérov slovenského súdneho systému. Práve vzdelanie a scitlivenie týchto aktérov podľa nich prispievali, no aj viedli k malému počtu občianskoprávných sporov v oblasti antidiskriminačného práva. Nedostatok vzdelania a scitlivenia v téme sexuálneho obťažovania sa prejavuje ako často stereotypný či stigmatizujúci prístup k osobám so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním. (Príkladom stereotypného ponímania ženskej sexuality je názor, že „žena hovorí nie, no myslí tým áno“.)

Nepokryté oblasti a iné znevýhodnenia – medze antidiskriminačného práva

Debata o sexuálnom obťažovaní ako o forme nerovnakého zaobchádzania, ale aj ako forme sexuálneho násillia, opäť vystúpila do popredia, keď komunikační partneri a partnerky hovorili o oblastiach, ktoré *Antidiskriminačný zákon* nepokrýva. Podľa mnohých nie je legislatívou dostatočne právne obsiahnutá oblasť, ktorú definovali ako „medzilidské vzťahy“ – nielen v rodine, ale aj v širšom okruhu blízkych a známych osôb. Podľa jednej z expertiek je problematické práve ponímanie rodiny a partnerských vzťahov ako autonómnej zóny (resp. súkromnej zóny), v medziach ktorej je možné trestať sexuálne obťažovanie iba ak už spadá pod násilné trestné činy *Trestného zákona* § 208 – Týranie blízkej osoby a zverenej osoby. V medziach „rodinných a partnerských vzťahov“ (t. j. mimo oblastí stanovaných *Antidiskriminačným zákonom* – napr. pracovisko) má tak podľa tejto expertky osoba so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním lepší prístup k spravodlivosti len ak ide o závažné činy násilnej povahy.

Ďalším priestorom, ktorý sa nachádza mimo vymenovaných oblastí definovaných *Antidiskriminačným zákonom*, sú verejné podniky a taktiež verejné priestranstvá/hromadná doprava. Sexuálne obťažovanie bolo nezriedka mnohými pripisované práve oblastiam ako sú bary a diskotéky. S ohľadom na verejné priestranstvá a hromadnú dopravu mnohé expertky hovorili o praktikách, ktoré sa tu vyskytujú, no napriek tomu obmedzujú slobodu pohybu a zasahujú do intímneho priestoru prevažne žien. Obdobnou praktikou je tzv. *up-skirting* – keď osoba robí obrazové alebo video záznamy intímnych častí tiel žien tak, že zasahuje do ich intímneho priestoru. Takéto konanie na verejnosti býva zriedka uchopiteľné vymožitelným právnym nástrojom ak sa nedeje opakovane

v medziach nejakého konkrétneho priestoru. Napríklad sexuálne obťažovanie v bare alebo v hromadnej doprave môže spadať do oblasti „prístupu k službám“, ktoré definuje *Antidiskriminačný zákon*. Expertky a experti však poukazovali na to, že v niektorých krajinách existujú snahy o efektívnejšiu reguláciu verejných miest vo všeobecnosti.

Francúzska legislatíva v oblasti sexuálneho obťažovania vo verejnom priestore

Francúzska republika schválila 3. augusta 2018 zákon 2018-703 (v platnosti od 28. septembra 2019), ktorý rozširuje francúzske trestné právo a koncept sexuálneho násillia a obťažovania. „Sexuálne znevažovanie“ (*l'outrage sexiste*) je v medziach tohto zákona definované ako prejav sexuálneho alebo sexistického správania (bez ohľadu na priestor), ktoré vedie ku znevažovaniu dôstojnosti inej osoby. Je to správanie ponížujúceho charakteru, ktoré vytvára zastrašujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie. Toto správanie nemusí byť opakované, aby naplňalo skutkovú podstatu „sexuálneho znevažovania“. Ide napríklad o pískanie, obscénne gestá alebo sugestívne zvuky a pokriky, sexuálne návrhy a dotieravé poznámky, ponížujúce komentáre o vzhľade alebo cielené sledovanie a zastrašovanie osoby na ulici.

Pokiaľ nie je takéto správanie možné definovať už ako formu priameho násillia, zákon *Trestného zákonníka* trestá „sexuálne znevažovanie“ pokutou od 90 do 750 eur⁸.

Verejné miesta spojené so službami tiež podľa expertiek a expertov predstavujú oblasť, v ktorej dochádza k sexuálnemu obťažovaniu. Podľa mnohých môže napríklad v gastronomických službách dochádzať k rôznym formám sexuálneho obťažovania od rôznych aktérov. Jedným z prípadov je obťažovanie samotných zamestnancov a zamestnankyň ich nadriadenými. Iným je zas obťažovanie zo strany zákazníkov, ktoré musia zamestnanci a zamestnankyne často trpieť bez podpory alebo ochrany nadriadených. Podľa mnohých expertiek je práve toto dvojité zaťaženie sexuálnym obťažovaním na Slovensku najviac prítomné v oblasti zdravotníctva a jeho služieb. Podľa expertiek k tomu prispieva niekoľko

⁸ Secrétariat d'Etat Chargé de l'Egalité Entre les Femmes et les Hommes et de la Lutte Contre les Discriminations – Violences Sexistes et Sexuelles. Dostupné na: stop-violences-femmes.gouv.fr.

faktorov, ako napr. vysoký počet žien na najnižších a najmenej platených pozíciách, variabilné pracovné hodiny a častá neformálnosť v pracovných vzťahoch. Rovnaké faktory môžu zohrávať dôležitú rolu v oblasti poskytovania sociálnych služieb a sociálneho zabezpečenia, ktoré boli expertkami tiež pomenované ako oblasti s vysokým výskytom sexuálneho obťažovania.

Práve tieto faktory mnohé expertky a expertov viedli k prehláseniu, že v akejkoľvek oblasti pracovných vzťahov môže dochádzať k sexuálnemu obťažovaniu, ak sa na mieste nachádzajú „zraniteľné osoby“ alebo osoby v znevýhodnenej pozícii. Ako hodnotila jedna z našich komunikačných partneriek: *„Akonáhle sa osoba nachádza v pozícii, že je zraniteľnejšia, tam rastie riziko, že k takémuto správaniu dôjde“* (KP-15). Zraniteľnou pozíciou sa v tomto kontexte myslí napríklad ohrozenie zárobku alebo pracovného miesta – teda stav, kedy sa obťažovaná osoba nemôže postaviť svojmu obťažovateľovi, resp. jej materiálna situácia sťažuje jej prístup k nástrojom a spravodlivosti. „Zraniteľnosťou“ v tomto kontexte však experti a expertky okrem prekarizovaného zárobku a pracovnej situácie pomenovávali aj iné znevýhodnenia (resp. intersekcionalne znevýhodnenia), ktoré môžu obťažovaným osobám sťažovať prístup k spravodlivosti – t. j. napr. marginalizácia na základe sexuálnej orientácie, ageizmu, rasy či etnicity, zdravotného znevýhodnenia.

V neposlednom rade niekoľko expertiek a expertov pomenovalo verejný sektor a štátnu službu ako oblasť, v ktorej sa aj oni/ony samy stretli so sexuálnym obťažovaním. Jedna z expertiek tiež vyjadrila názor, že práve s ohľadom na korektné pracovné vzťahy a dodržiavanie zákona by mal ísť tento sektor príkladom – napriek tomu sa tak podľa nej nedeje.

Prístup k spravodlivosti a službám

Sexuálne obťažovanie v organizáciách – nastavenie mechanizmov a procesov

V otázkach zabezpečenia prístupu k starostlivosti pre osoby, ktoré zažili alebo zažívajú sexuálne obťažovanie, venovali experti a expertky pozornosť primárne nástrojom a mechanizmom, ktoré sú dostupné v organizáciách. Na jednej strane považovali za problematické často neexistujúce alebo minimálne nástroje, ktorých cieľom je náprava situácie, na druhej strane hovorili o nedostatočnom povedomí o týchto nástrojoch v konkrétnych organizáciách.

Podľa mnohých expertov a expertiek je povinnosťou organizácií (teda i zamestnávateľov) ako adresátov *Antidiskriminačného zákona* aktívne vytvárať prostredie, v ktorom nedochádza k diskriminácii či sexuálnemu obťažovaniu. Takáto cielená preventívna činnosť môže byť zabezpečená tréningmi, ale aj efektívnym nastavením nástrojov na riešenie vzniknutých situácií. Niekoľko z opýtaných vyzdvihlo existenciu interných etických kódexov či už v zamestnaní alebo na vysokých školách. Avšak komunikační partneri a partnerky počas rozhovoru tiež zdôrazňovali, že samotná existencia etického kódexu v organizácii ešte nezaručuje jeho dodržiavanie či jeho efektívne využívanie. Preto zdôrazňovali „čitateľnosť“ a dostupnosť týchto nástrojov ako znak efektivity nastavenia interných procesov. Experti a expertky však často zdôrazňovali, že zamestnávatelia prevažne nemajú vedomosť o svojich povinnostiach, a preto zanedbávajú efektívne nastavenie interných procesov. Ako problematické tiež vnímali to, ak zamestnávateľ zámerne prehliada konflikty, obťažujúce a diskriminačné správanie na pracovisku, resp. ak predpokladá, že zamestnanci či zamestnankyne si vyriešia túto situáciu sami medzi sebou.

Experti a expertky tiež zdôrazňovali, že osoby, ktoré môžu v organizáciách zažívať sexuálne obťažovanie, zriedka disponujú informáciami, ako sa dožadovať spravodlivosti, t. j. informáciami o náležitostiach interného podávania sťažností. Podľa niektorých expertov a expertiek práve osoby so skúsenosťou s obťažovaním majú tendenciu preferovať interné riešenia problému a vyhľadávajú nástroje, ktoré sú im dostupné v danom mieste a čase. Nie vždy je preto primárnou potrebou osoby, ktorá zažíva sexuálne obťažovanie, obrátiť sa na orgány činné v trestnom konaní či riešiť túto situáciu cestou občianskoprávneho sporu. Preto experti a expertky zdôrazňovali individuálny

a citlivý prístup, v medziach ktorého by mali byť prístupné nástroje a mechanizmy primárne v danej organizácii. Niekoľko z opýtaných zároveň vyzdvihlo koncept „mediácie“, ktorá môže byť pre človeka so skúsenosťou s obťažovaním na pracovisku alebo na vysokej škole vhodnou cestou k náprave vzniknutej situácie.

Dôležitou témou bol aj koncept „neoprávneného postihu“, o ktorom majú podľa expertov a expertiek hlavne ľudia na pracovisku len veľmi málo informácií. Práve tento nástroj však sťažovateľa/sťažovateľku chráni pred nepriaznivým konaním zo strany zamestnávateľa alebo iných osôb, ak sa rozhodnú diskriminujúce alebo obťažujúce správanie nahlásiť. Nepriaznivé zaobchádzanie s osobou, ktorá sa sťažuje, je tak v medziach inštitúcie „neoprávneného postihu“ považované za osobitú formu diskriminácie. Samotná nevedomosť o tomto nástroji však podľa expertov a expertiek môže odrádzať v dožadovaní sa spravodlivosti a riešení vzniknutej situácie.

Antidiskriminačný zákon (Zákon č. 365/2004 Z. z. - Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

§2a

(8) **Neoprávnený postih** je také konanie alebo opomenutie, ktoré je pre osobu, ktorej sa týka, nepriaznivé a priamo súvisí,

a) s domáhaním sa právnej ochrany pred diskrimináciou vo svojom mene alebo v menej inej osoby alebo

b) s podaním svedeckej výpovede, vysvetlenia alebo súvisí s inou účasťou tejto osoby v konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania,

c) so sťažnosťou namietajúcou porušenie rovnakého zaobchádzania.

Nedôvera v inštitúcie a scitlivenie pomáhajúcich profesií

Osoba so skúsenosťou s obťažujúcim správaním v organizácii sa môže rozhodnúť riešiť vzniknutú situáciu občianskoprávnou cestou alebo cez trestnoprávnou ochranu. Tu je však podľa expertov a expertiek zásadnou bariérou nedôvera, ktorú môže tento človek prechovávať voči pomáhajúcim profesiám, tzn. ľuďom v medicínskych zariadeniach, polícií či justícii, ktorí ju/ho sprevádzajú v tomto procese. Jedna z expertiek vyjadrila znepokojenie nad situáciou rozšírenej nedôvery voči týmto aktérom. Podľa jej informácií má na Slovensku skúsenosť s právnym systémom len okolo 14 % ľudí, čo môže súvisieť s nedôverou ľudí v systém ochrany. Táto expertka pripisuje zodpovednosť za tento stav médiám, ktoré šíria negatívne informácie a naratívy o systéme pomoci ľuďom so skúsenosťou s obťažovaním alebo násilím.

Nedôvera v to, že bude sťažovateľovi/sťažovateľke poskytnutá adekvátna právna ochrana, je podľa expertov a expertiek zásadným problémom. Experti a expertky zdôrazňovali značnú dĺžku súdnych sporov a ich finančnú a časovú náročnosť, ktorá môže byť pre sťažovateľa/sťažovateľku bariérou. Jeden z expertov, ktorý pracuje so sťažovateľmi a sťažovateľkami, zároveň zdôraznil, že je to práve neistota, či bude súdne konanie úspešné, ktorá značne jeho klientov a klientky odrádza od dožadovania sa spravodlivosti. Práve v malých mestách alebo úzko pracujúcich kolektívoch môže byť takáto neistota hlavným faktorom brániacim na ceste k spravodlivosti (viď nasledujúcu kapitolu 4 – Sexuálne obťažovanie na pracovisku).

Ako druhé zdôrazňovali experti a expertky nedôveru voči práci polície a iných pomáhajúcich profesií – t. j. predpoklad, že polícia a iné príslušné orgány budú z obťažovania obviňovať obeť, resp. že dôjde k spochybňovaniu výpovedí. Mnohé expertky poukázali na to, že osobám, ktoré prichádzajú vo výkone svojej práce do kontaktu s osobami so skúsenosťou so sexuálnym násilím či sexuálnym obťažovaním, je nutné poskytovať kontinuálne vzdelávanie v oblasti scitlivenia voči týmto témam, aby ich postupy spĺňali štandardné a profesionálne predpoklady. Ďalšia expertka zdôraznila, že takéto vzdelávanie nepotrebujú len osoby v orgánoch činných v trestnom konaní, ale aj lekári a lekárky, ktorým sa môže osoba s takouto skúsenosťou zveriť (t. j. napr. všeobecné lekárstvo alebo gynekológia). Experti a expertky mali tendenciu zdôrazňovať, že často ide o veľmi individuálny prístup konkrétnej osoby v pomáhajúcej profesii – a teda ak jeden človek v pomáhajúcej profesii pristupuje citlivo, prístup iného/inej môže byť zas stigmatizujúci a viktimizujúci. Jedna z komunikačných partneriek však poukázala na problematickosť takéhoto subjektívneho prístupu. Zdôraznila, že *„systém nedokáže fungovať na sebaobetovaní jednotlivcov. [Taký systém] nebude nikdy fungovať. [V prípadoch] odhaľovania a riešenia sexuálneho*

obťažovania netreba rátať so žiadnou nadprácou. Dá sa v ňu dúfať, ale nedá sa očakávať.” (KP-16).

Scitlivenie širokej verejnosti a povedomie o sexuálnom obťažovaní

Nielen nedostatok právneho povedomia u širokej verejnosti sťažuje osobám so skúsenosťou s obťažovaním prístup k spravodlivosti. Ako problematické tiež experti a expertky zdôrazňovali rozšírené kultúrne nastavenie vnímania sexuality a závažnosti sexuálneho obťažovania. Podľa mnohých sú na Slovensku rôzne formy sexuálneho obťažovania tolerované ako bežne rozšírené správanie. Bagatelizácia škodlivých dopadov sexuálneho obťažovania a nezohľadňovanie negatívnych dopadov znevažujúceho a zastrahujúceho správania sú aj naďalej pretrvávajúcou kultúrnou normou. Podľa jednej z expertiek je tiež problematické, ak je v spoločnosti rozšírená predstava, že sexuálne obťažovanie je formou humoru a ide o „obyčajný žart“. Podľa expertov a expertiek nie je v medziach takéhoto kultúrneho nastavenia vôbec uznané, že sa môžu osoby, ktoré prídu do kontaktu s takýmto konaním, voči nemu aktívne brániť.

Takéto kultúrne nastavenie podľa mnohých expertiek a expertov rôzne vplýva aj na konanie osôb, ktoré obťažujú, ako aj na samotné osoby, ktoré takéto správanie zažívajú, či osoby, ktoré sú jeho svedkami (z a. j. *bystander*). Normalizácia, teda ponímanie sexuálneho obťažovania ako „prirodzeného“ a neproblematického, tiež vplýva na to, ako vníma túto situáciu okolie obťažovanej osoby. Nezriedka sú vďaka tejto kultúrnej norme osoby so skúsenosťou s obťažovaním odrádzané, aby sa dožadovali spravodlivosti – sú im podsúvané rôzne motívy ich vlastného konania a môžu sa stretávať tiež s ďalšou viktimizáciou, obviňovaním i výsmechom. Takéto konanie voči osobe so skúsenosťou s obťažovaním spochybňuje jeho/jej vlastnú skúsenosť a ďalej môže viesť k stigmatizácii.

Prístup k spravodlivosti pre marginalizované skupiny

Niekoľko expertov a expertiek na tému sexuálneho obťažovania hovorilo v kontexte prístupu k spravodlivosti o prekážkach, ktoré zažívajú osoby z marginalizovaných skupín. Konkrétne považovali za kľúčové nasledujúce dve skupiny – LGBTI ľudí a osoby so zdravotným znevýhodnením.

S ohľadom na práva a kvalitu života ľudí so zdravotným znevýhodnením sú podľa jednej z expertiek najkritickejšie práve oblasti súkromných vzťahov a sociálnej asistencie. Podľa tejto expertky majú ľudia so znevýhodnením najčastejšie skúsenosť s obťažovaním zo strany blízkych osôb alebo zdravotných a sociálnych asistentov a asistentiek – čo bývajú na Slovensku nezriedka tiež členovia a členky rodiny. V takých prípadoch je pre obťažovanú osobu veľmi náročné dožadovať sa spravodlivosti a požadovať nápravu situácie. Spomínaná expertka pracuje v neziskovej organizácii, ktorej cieľom je advokácia práv ľudí so zdravotným znevýhodnením – sama vyjadrila znepokojenie nad tým, že sa im ani ich klienti a klientky nezdôverujú s takýmto zasahovaním do ľudskej dôstojnosti. Podľa nej sa často obávajú, že sa ich kvalita života ešte viac zhorší, ak sa budú sťažovať – napr. prídu o možnosť vychádzok, o starostlivosť a sociálnu asistenciu alebo financie. Marginalizovaná a už ohrozená situácia, v ktorej sa často nachádzajú vďaka nedostatku služieb, tak ďalej prispieva k ich viktimizácii, ak na nich niekto pácha sexuálne obťažovanie alebo sexuálne násilie.

Ďalšou skupinou ľudí, o ktorej experti a expertky hovorili špecificky v spojení s bariérami v dosahovaní spravodlivosti a nápravy situácie, boli LGBTI ľudia. Aj pri tejto skupine hovorili o obavách z viktimizácie a o nedôvere, ktorú môžu mať voči pomáhajúcim profesiám alebo organizáciám, v ktorých sa s obťažovaním alebo diskrimináciou stretávajú. Jeden z expertov ďalej poukázal na to, že sexuálne obťažovanie voči LGBTI osobe môže byť jednou z foriem diskriminácie, ktorú daná osoba môže na pracovisku zažívať. Podľa neho sa rovnaký princíp nedôvery prejavuje nielen v organizáciách, ale aj voči pomáhajúcim profesiám: *„Často sa boja konfrontácie so štátnymi orgánmi, lebo sa často musia „vyoutovať“, čo je [súčasť života] tejto komunity. [Sexuálne obťažovanie] nemusí vždy súvisieť s ich sexuálnou orientáciou, ale väčšinou býva toho súčasťou.“* (KP-2). Tento expert zároveň poukázal na nedávny prieskum organizácie Iniciatíva Inakosť, z ktorého vyplynulo, že LGBT ľudia majú s políciou na Slovensku rôzne skúsenosti – tretina z nich hodnotila predchádzajúce skúsenosti s políciou ako pozitívne, tretina ako neutrálne a tretina ako negatívne⁹.

⁹ Kuruc, A., Jablonická Zezulová, J., 2017. Celoslovenský LGBT prieskum – Správa o výsledkoch. Bratislava: Iniciatíva Inakosť.

Coming-out

Tento pojem je skrátením anglického spojenia „coming-out of the closet“, čo v preklade znamená „ prestať sa uzatvárať do seba“. Patrí k nemu:

Vnútorňý coming-out, teda rozpoznanie, identifikovanie a prijatie seba ako lesby, geja, bisexuála/bisexuálky alebo transrodového človeka.

Vonkajší coming-out, teda zdôverenie sa so svojou orientáciou a/alebo transrodovou identitou druhým ľuďom¹⁰.

Služby pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním

Expertov a expertiek v oblasti sexuálneho obťažovania sme sa ďalej pýtali na to, aké princípy by mali obsahovať a aké potreby by mali napĺňať služby prístupné pre osoby, ktoré zažili alebo zažívajú sexuálne obťažovanie.

Experti a expertky hovorili o hlavných princípoch, ktoré by mali byť súčasťou akýchkoľvek služieb poskytovaných osobám so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním. Išlo primárne o dôveryhodnosť a anonymitu, ktoré podľa nich tieto osoby vyhľadávajú a ktoré znižujú riziko ďalšej stigmatizácie a zvyšujú dôveru samotnej osoby v tieto služby. Základným bol však podľa mnohých scitlivený prístup poskytovateľov/poskytovateľiek služieb, ktorého podstatou je práca s osobou so skúsenosťou s obťažovaním, ktorá ďalej nestigmatizuje a neobviňuje obeť zo vzniknutej situácie. Cieľom tohto scitliveného prístupu je posilnenie osoby, ktorá služby vyhľadala – podľa jednej z expertiek je totiž samotný proces dožadovania sa spravodlivosti náročný (čo potvrdili aj iní experti a expertky). Preto si táto osoba vyžaduje podporu a posilnenie. Práve takéto princípy by podľa niekoľkých expertiek mohla obsiahnuť anonymná linka, na ktorej by získali klienti a klientky prvotné posilnenie a sebadôveru vo vzniknutej situácii. Takúto základnú pomoc a poradenstvo by podľa jednej z expertiek mohli poskytovať aj sociálne pracovníčky. Jedna z expertiek opísala podstatu tohto princípu nasledovne: *„Viem, že [osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním] sa spytujú [samy], že čo som mala oblečené, čím som ho vyprovokovala, čo som urobila, som príliš pekná, príliš dobre oblečená... že som s ním vôbec išla na tú pracovnú cestu! Takže to sebaobviňovanie tam je a naozaj. [Je nutné tie*

¹⁰ Smitková, H., Kuruc, A., 2012. Odporúčania a podnety pre psychológov a psychologičky, ktorí pracujú s LGBT klientmi a klientkami. Bratislava: Iniciatíva Inakosť.

klientky posilniť], teda povedať, že... vy nie ste ten problém, problém je niekde inde.” (KP-13)

Ďalším zásadným princípom, ktorí experti a expertky spájali s týmito službami, bol „individuálny prístup“ poradenstva a pomoci. Podľa expertov a expertiek je každá obťažujúca situácia individuálna a preto aj osoby s touto skúsenosťou majú rôzne potreby a vyžadujú individuálny prístup. Klient/klientka týchto služieb tak musí dostať všetky potrebné informácie, na základe ktorých ďalej určí, ako chce sám/sama postupovať – preto je považovaná za „experta/ku na vlastnú situáciu“.

Experti a expertky ďalej identifikovali rôzne potreby osôb so skúsenosťou s obťažovaním. Tieto potreby podľa nich ďalej vytvárajú dopyt po rôznych typoch a formách služieb. Primárne hovorili o službách psychologicko-poradenských a informačno-právnom poradenstve. Základné psychologické poradenstvo predstavovalo pre mnohé nielen spomínanú formu „posilnenia“, ale tiež prostriedok, ako sa môže klient/klientka so situáciou vyrovnáť a ďalej sa dožadovať spravodlivosti a nápravy situácie. Jedna z expertiek prirovnala takéto služby k primárnemu psychologickému poradenstvu, ktoré sa spája so skúsenosťou so sexuálnym partnerským aj nepartnerským násilím. Medzi expertkami a expertmi však panoval skepticizmus v otázke, či je dostupných na Slovensku dosť terapeutických zariadení/služieb pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním. Jedna z expertiek sa vyjadrila, že ide o špecifický prístup a tréningy, ktoré musí takýto terapeut/terapeutka absolvovať, aby existovala záruka, že bude táto služba poskytnutá korektne.

Niekoľko z expertov a expertiek ďalej identifikovalo ako primárnu potrebu základné poradenstvo o právach a organizáciách (mimovládnych aj verejných) a inštitúciách, ktoré zabezpečujú prístup k spravodlivosti. Keďže osoba so skúsenosťou s obťažovaním v organizácii zvažuje rôzne kroky na riešenie svojej situácie (napr. odchod zo školy/zamestnania), je nutné informovať ju a diskutovať s ňou o alternatívnych riešeniach. Nedostatočné právne povedomie môže situáciu pre osobu so skúsenosťou s obťažovaním komplikovať – napr. v prípadoch kedy nie je táto osoba informovaná o existencii právnej záruky neoprávneného postihu. Súčasťou takéhoto informačno-právneho poradenstva môže byť podľa jednej z expertiek aj sociálna služba asistencie – t. j. zabezpečenie sociálnej asistencie a sprevádzania pri návšteve úradov alebo orgánov činných v trestnom konaní. Jedna z expertiek to zhrnula nasledovne: *„A to právne poradenstvo spolu so sociálnym by malo obsahovať aj to, že ten človek bude sprevádzaný, že dostane aj tú službu sprevádzania klienta. Teda*

niekto, kto tú službu pomôže jednak vybaviť, ale aj pripraví (klienta/klientku) na ten proces, lebo je veľmi náročný. A bude ho priebežne informovať, lebo sa vyskytnú nové skutočnosti v tom procese, ktoré priamo so sexuálnym obťažovaním ani nemusia súvisieť.” (KP-20).

Sexuálne obťažovanie na pracovisku

Nástroje a prístup k spravodlivosti

Expertí a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania hovorili o rôznych bariérach a výzvach v pracovnoprávných vzťahoch, ktorým sú vystavené osoby so skúsenosťou s obťažovaním na Slovensku. Jednou z kľúčových tém rozhovorov bolo interné nastavenie mechanizmov a nástrojov dosahovania spravodlivosti – tzn. nahlasovania prípadov obťažovania a riešenia konfliktných situácií. Mnohí a mnohé súhlasili s tým, že problém so sexuálnym obťažovaním by mali primárne riešiť organizácie tam, kde samotný problém vznikol – teda napr. na konkrétnych pracoviskách. Možnosť občianskoprávneho konania považovali až za vyššiu inštanciu v prípade, že interné nastavenia v organizácii zlyhajú. V mnohých otázkach sa však expertí a expertky vyhýbali paušalizovaniu a mali tendenciu zdôrazňovať rozdielne podmienky pre zamestnancov a zamestnankyne s ohľadom na veľkosť pracoviska.

Expertí a expertky zdôrazňovali, že veľkosť pracoviska, množstvo zamestnancov ako aj „medzinárodný (resp. multikulturálny) charakter“ pracoviska majú tendenciu ovplyvňovať to, aké nástroje sú zamestnancom a zamestnankyniam dostupné v prípade, ak zažívajú sexuálne obťažovanie. Mali tendenciu rozlišovať tri skupiny pracovísk: malé a stredné podniky, veľké a medzinárodné podniky (nadmárodné korporácie), štátna služba a verejný sektor. Nadnárodné korporácie majú podľa mnohých expertov a expertiek viac možností nastavenia nástrojov:

- viac prístupných nástrojov („ciest“) podávania sťažností pre osoby so skúsenosťou s obťažovaním;
- viac možností a financií na zabezpečenie tréningov pre zamestnancov/zamestnankyne, personálne oddelenia aj manažment;
- viac možností pre osobu so skúsenosťou s obťažovaním prestúpiť na iné oddelenie v prípade, ak došlo k neoprávnenému postihu;
- existencia prepracovaných interných smerníc a etických kódexov pre prípady sexuálneho obťažovania alebo diskriminačného konania;

- možnosť psychologického a sociálneho poradenstva od odborníka/odborníčky priamo na pracovisku.

Naproti tomu malé a stredné podniky mnohí experti a expertky považovali za problematické práve pre malý počet zamestnancov a zamestnankýň, obmedzené zdroje a ich prerozdelenie ako aj samotnú štruktúru organizácie práce. Primárnym problémom bola neexistencia rôznych „ciest“ nahlasovania sťažností. Jedna z expertiek považovala za problematické, ak je majiteľ podniku aj manažér a personalista v jednej osobe, čo môže brániť otvorenej komunikácii na pracovisku. Taká osoba stráca podľa nej odstup od vzniknutého problému a často nedisponuje dostatočnými znalosťami na jeho riešenie. Takáto neznalosť sa môže prejaviť napríklad tak, že sa zamestnávateľ bude pokúšať o konfrontáciu medzi obťažovanou osobou a obťažujúcim, ktorú ani odborníci a odborníčky neodporúčajú. Inou a častou alternatívou, ako zamestnávatelia postupujú v prípade sexuálneho obťažovania je, že ju bagatelizujú, resp. zľahčujú – t. j. hlavne v prípade, ak vedenie pracoviska považuje vzniknutú situáciu za súkromnú záležitosť a odmieta prebrať zodpovednosť za jej vznik a trvanie na pracovisku.

Podľa niekoľkých expertov a expertiek je práve výhodou väčších podnikov možnosť organizovať rôzne tréningy a vytvárať preventívne stratégie zacielené na predchádzanie obťažujúceho a diskriminačného správania. Ide o formu proaktívneho prístupu, ktorý by mali zamestnávatelia presadzovať, no podľa jedného z expertov často ani samotné vedenie organizácie nemá informácie o nastavení *Antidiskriminačného zákona*. Jedna z expertiek za prínosné považovala napr. vstupné (resp. indukčné) tréningy pre zamestnancov a zamestnankyne, ktoré komunikujú nulovú toleranciu na pracovisku už od nástupu do zamestnania. Avšak mnohé z nich sa zhodli, že existencia tréningov na pracovisku neznamena nevyhnutne to, že k obťažovaniu na danom pracovisku nedochádza. Nulovú toleranciu na pracovisku tiež podľa expertov a expertiek pripomínajú etické kódexy, ktoré definujú sexuálne obťažovanie ako problém na konkrétnom pracovisku, čo experti a expertky považujú za formu prevencie.

Keď experti a expertky hovorili o nástrojoch dostupných na pracovisku, zdôrazňovali ako zásadný faktor ich efektivity aj to, do akej miery sú tieto nástroje len formálne, resp. ako efektívne je k nim zabezpečený prístup. Za problematické považovali, ak zamestnanci a zamestnankyne na pracovisku nemajú čo najjednoduchší prístup k informáciám o tom, ako vzniknutú situáciu

nahlasovať. Vágne a komplikovane nastavené mechanizmy sú jedným z faktorov, ktorý osoby so skúsenosťou s obťažovaním odrádza od dožadovania sa spravodlivosti. Veľmi často nie sú zamestnávateľia na takéto situácie pripravení a riešia problémy až vtedy, keď vzniknú, tzn. riešia ich často veľmi neobratne a stigmatizujúco, čo vedie k tomu, že obťažovaná osoba je nútená z pracoviska odísť, aby sa čo najrýchlejšie dostala zo vzniknutej situácie.

Podľa expertov a expertiek by nastavenie interných mechanizmov a nástrojov nahlasovania sťažností malo presadzovať niekoľko princípov. Prvým princípom nastavenia interných mechanizmov na pracovisku je zabezpečenie takých nástrojov, ktoré poskytujú obťažovanej osobe viac možností, a ktoré zohľadňujú rôznorodosť situácií a potrieb obťažovaných osôb. V situácii sexuálneho obťažovania je častým inštinktom obťažovanej osoby vyhnúť sa tejto nepríjemnej a zastrašujúcej situácii. Takáto náprava môže nastať rôznymi spôsobmi a niekedy môže daná osoba napr. požiadať o preradenie na iné oddelenie. Avšak nikdy nemôže byť zamestnávateľom nútená k takémuto kroku, keďže to by napĺňalo podstatu neoprávneného postihu, ako zdôraznil jeden z expertov, ktorý pracuje s klientmi a klientkami. Preto experti a expertky vyzdvihovali ako kľúčové „načúvanie“ a zohľadňovanie potrieb obťažovanej osoby.

Druhým zásadným princípom, ktorý experti a expertky zdôrazňovali, bola anonymizácia podnetov a dôvernosť informácií, ktorá často podľa mnohých nie je zabezpečená práve v malých a stredných podnikoch. Ak takáto situácia na pracovisku vznikne, informácie o individuálnych osobách sa rýchlejšie šíria v malých kolektívoch. Napriek tomu podľa mnohých môže záruka dôvernosti a vytvorenie „bezpečného priestoru“ pre obeť sexuálneho obťažovania zvýšiť šance, že sa táto osoba rozhodne situáciu na pracovisku riešiť a nebude nútená jednoducho z pracoviska odísť. Niektoré organizácie však odmietajú zabezpečiť anonymizáciu, čo osoby so skúsenosťou s obťažovaním odrádza od dožadovania sa spravodlivosti.

Ako už bolo spomenuté, ďalším zásadným princípom je diverzifikácia možností, ako môže osoba situáciu riešiť, resp. podať podnet. Prítomnosť diverzifikácie je nutná práve pre to, že niektoré možnosti môžu byť pre sťažovateľov/sťažovateľky uzavreté. Toto sa môže stať napr. v prípade, ak osobu obťažuje priamy nadriadený/nadriadená, a táto osoba je zároveň jediná, ktorej môže obeť podať formálny podnet. V takom prípade je zásadná rola personálneho oddelenia.

Bariéry a výzvy

Experti a expertky hovorili v kontexte pracovnoprávných vzťahov na Slovensku o rôznych bariérach a výzvach, ktoré si často spájali s menšími a strednými podnikmi, no za problematický považovali aj prístup k spravodlivosti pre osoby so skúsenosťou s obťažovaním vo verejnom sektore. Podľa mnohých je práve pre zabezpečenie spravodlivosti na pracovisku najväčšou bariérou firemná/pracovná kultúra, ktorá bagatelizuje sexuálne obťažovanie – t. j. pristupuje k nemu ako k bežnej súčasť vzťahov medzi zamestnancami a zamestnankyňami, resp. ako k ich osobnému/súkromnému sporu. Podľa jednej z expertiek predstavuje sexualizovanú kultúru na pracovisku aj sexistická komunikácia medzi zamestnancami/zamestnankyňami (t. j. sexistické a neprofesionálne vtipy, alebo vylepovanie nahých plagátov).

Experti a expertky ďalej hovorili o tom, že v kultúrnom nastavení organizácie, v ktorej je sexuálne obťažovanie považované za prirodzenú súčasť pracovných vzťahov, je osoba, ktorá sa sťažuje na nekorektné zaobchádzanie, často zosmiešňovaná, ďalej viktimizovaná a jej skúsenosť je prehliadaná. Samotný problém vzniknutej situácie je prenášaný na ňu (teda je považovaná za „problematickú“), napriek tomu, že poukazuje na problém v organizácii. Obviňovanie obete zo vzniknutej situácie nie je podľa mnohých expertov a expertiek zriedkavé – zvyčajne sú spochybňované motivácie, pre ktoré nahlasuje obťažovanie, predmetom diskusie v organizácii býva aj jej/jeho oblečenie, zámery či užívanie alkoholu (napr. na firemnom večierku). Páchateľ/páchateľka sexuálneho obťažovania je zároveň ospravedlňovaný/á za svoje konanie. Závažnou formou neoprávneného postihu je, ak v tejto firemnej kultúre vedenie organizácie obťažovanú osobu zastrašuje – t. j. napríklad sa jej vyhráža prepustením. Práve v malých a stredných podnikoch môže byť podľa našich komunikačných partnerov a partneriek situácia komplikovaná nedodržiavaním *Zákonníka práce* a *Antidiskriminačného zákona* – t. j. v prípade, ak vedenie organizácie vytvára vlastné pravidlá a ignoruje svoje povinnosti adresáta právnych predpisov.

Niektoré expertky a experti ďalej zdôrazňovali, že práve skúsenosť so sexistickou pracovnou kultúrou buduje v zamestnancoch a zamestnankyniach nedôveru v existujúce mechanizmy a ich okolie. Jeden z expertov pomenoval nedôveru k interným nástrojom a procesom organizácie ako jednu z najväčších bariér pre osoby so skúsenosťou s obťažovaním. Podľa neho majú muži a ženy so skúsenosťou s obťažovaním primárne strach z toho, ako celý proces od

nahlasovania sťažnosti až po nápravu situácie potenciálne negatívne ovplyvní kvalitu ich života nielen na ich pracovisku.

Vzťahy medzi zamestnancami/zamestnankyňami, ale aj medzi nimi a vedením, predstavujú primárnu sieť aktérov, ktorá formuje to, ako je na pracovisku vzniknutá situácia sexuálneho obťažovania riešená. Hierarchické vzťahy a situácie, kedy niekto disponuje mocou/kompetenciou voči inej osobe, sťažujú komunikáciu a domáhanie sa spravodlivosti. Podľa jednej z expertiek, ktorá pracuje s klientmi a klientkami so skúsenosťou s obťažovaním a diskrimináciou, môžu byť pracovnoprávne vzťahy komplikované treťou osobou, t. j. napr. agentúrami dočasného zamestnávania a ich predákmi/predáčkami, kde nie sú jednoznačné vzťahy kontroly a kompetencií. V takej situácii môže jednoduchšie dôjsť k ich zneužitiu.

Sexuálne obťažovanie na vysokých školách

Nástroje a prístup k spravodlivosti

Jednou z tém výskumných rozhovorov bol aj výskyt sexuálneho obťažovania v prostredí slovenských vysokých škôl. Experti a expertky hovorili o istom pozitívnom vývoji, ktorý v posledných rokoch nastal v témach sexuálneho obťažovania a násilia na slovenských vysokých školách. Tento vývoj sa však primárne týkal zmeny kultúry a vzťahov vo vyššom vzdelávaní, a teda nie nastavenia interných politik a mechanizmov sťažovania sa a prístupu k spravodlivosti.

Experti a expertky v odpovediach na otázky o interných politikách vysokých škôl hovorili primárne o nedostatočných mechanizmoch a nedostatku efektívnych nástrojov podávania sťažností. Jeden z expertov spomenul petície a otvorené listy kolektívov študentov a študentiek, nepovažoval však tieto nástroje za dostatočne efektívne či vhodné pre toto prostredie. Mnoho z opýtaných reflektovalo existenciu nástrojov sťažností a disciplinárnych konaní voči vyučujúcim, ktorí a ktoré porušujú práva študentov a študentiek. Všeobecne však experti a expertky poukazovali na nízku vymožitelnosť a komplikovanosť týchto nástrojov a tiež na sťažený prístup k spravodlivosti, ak dôjde k sexuálnemu obťažovaniu na vysokej škole.

Mnoho expertov a expertiek poukazovalo na značne nerovnovážnu situáciu, v ktorej sa študenti a študentky ako obeť sexuálneho obťažovania často ocitajú na svojej vysokej škole. Jeden z komunikačných partnerov sa napríklad vyjadril, že si nevie predstaviť, ako napr. 21-ročná študentka podstupuje občianskoprávny spor voči svojmu vysokoškolskému profesorovi, ktorý môže trvať aj niekoľko rokov. Tento expert nebol jediný, kto zdôrazňoval nepriaznivú situáciu študentov a študentiek so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním. Podľa mnohých ovplyvňuje postupovanie študenta či študentky práve to, že sa nachádzajú v značne podriadenom postavení voči zamestnancom a zamestnankyniam školy. Primárnym záujmom študentov a študentiek je ukončenie štúdia bez problémov – preto sa snažia situácii jednoducho vyhnúť alebo ju ukončiť bez poukazovania na obťažujúce správanie. Poukazovanie na problém znamená na tomto mieste

vytváranie problému. Preto má osoba so skúsenosťou s obťažovaním na vysokej škole primárne záujem spor ukončiť priamo na mieste, čo často vyúsťuje do toho, že sa rozhodne zmeniť predmety či školu. Ide teda podľa expertov a expertiek o veľmi podobnú situáciu ako na pracovisku. Preto je podľa expertov a expertiek nutné, aby univerzity a vysoké školy disponovali efektívnymi nástrojmi priamo na svojej pôde.

Existencia interných smerníc a etických kódexov, ktoré by priamo definovali obťažujúce správanie, postup podávania sťažnosti a disciplinárne konanie, predstavovali podľa expertov a expertiek základný balík opatrení, ktorými môžu školy predchádzať obťažujúcemu správaniu, resp. pri nastavovaní interných politík nulovej tolerancie. Avšak nastavenie interných predpisov má v súčasnosti podľa nich tendenciu byť buď príliš formálne a komplikované, alebo tieto informácie a postupy nie sú prístupné študentom/študentkám a zamestnancom/zamestnankyniam, ktoré by mali byť o nich oboznámené ešte pred tým, než sa s obťažujúcim správaním stretnú. Taktiež je treba poznamenať, že samotní študenti a študentky sú zriedkakedy skupinou, ktorá sa podieľa na tvorbe týchto nariadení, ktoré však výrazne ovplyvňujú kvalitu ich života na univerzite.

Nastavenie interných procesov podávania sťažností zároveň experti a expertky často považovali za príliš komplikované a nejasné. Práve neistota postupov podľa nich odrádza študentov a študentky od podávania sťažností. Zároveň by podľa nich malo byť pre kohokoľvek na univerzite otvorených niekoľko možností, ako riešiť vzniknutú situáciu. Práve informácie o interných postupoch a možnostiach sú však zriedkakedy verejne dostupné napr. na stránke fakulty alebo cez iné komunikačné kanály, ku ktorým sa študenti a študentky ľahko dostanú. Len zriedka sa v interných nastaveniach vysokej školy hovorí priamo o tom, aké rôzne formy môže mať sexuálne obťažovanie, tzn. že ide o neprofesionálne, zastráajúce, ponižujúce, zneuctujúce, nepriateľské alebo urážlivé správanie.

Jedným z nástrojov, ktoré experti a expertky často prinášali do debát, boli etické kódexy a na ne naviazané etické komisie, ktoré sa venujú sťažnostiam. Jedna z expertiek spomenula ako príklad dobrej praxe rôzne nástroje podávania spätnej väzby, ktoré by mali byť anonymne prístupné všetkým študentom a študentkám. Ako problematické vnímali experti a expertky také nastavenia podávania sťažností, ktoré nie sú anonymizované a dôverné. Strata dôvernosti a tým pádom aj ochrany študentov a študentiek odrádza pred nahlasovaním sťažností – nemajú totiž istotu, že ich v procese riešenia situácie nepostihne ďalšia ujma

od vedenia fakulty či iných vyučujúcich alebo spolužiakov/spolužiačok. Podľa expertov a expertiek je ich podriadená pozícia jednou z prvých prekážok v podávaní sťažností – preto by osoby, ktorým majú byť sťažnosti adresované (t. j. vedenie fakulty/univerzity a etické komisie) mali pristupovať k týmto osobám s dôverou a porozumením. Jedna z expertiek pomenovala ako príklad dobrej praxe zo zahraničia existenciu poradenských služieb, ktoré poskytujú psychosociálne poradenstvo a pomoc v prípadoch diskriminácie a porušovania práv.

V súčasnosti na vysokých školách existujú nástroje podávania sťažností v prípadoch porušenia študijného poriadku alebo etického kódexu – na niektorých vysokých školách následne etické komisie rozhodujú o opodstatnenosti sťažnosti na základe zistených skutočností. Súčasťou týchto komisií by podľa jednej z expertiek mala byť aj študentská obec. Následne etická komisia vydáva stanovisko a odporúčania vedeniu fakulty/školy, čo môže vyústiť do disciplinárneho konania a potrestania páchatela/páchatelky.

Avšak fakulty či katedry slovenských vysokých škôl a univerzít podľa našich komunikačných partnerov a partneriek používajú často veľmi problematické postupy na odstránenie sexuálneho obťažovania. Najčastejším spomenutým postupom bolo nie disciplinárne konanie, ale čakanie na ukončenie pracovnej zmluvy vyučujúceho/vyučujúcej v prípade, že bola uzavretá na dobu určitú (zvyčajne 3 – 4 roky). Ak sa táto osoba nepotrestá disciplinárnym konaním, jednoducho zmení zamestnanie, v ktorom o predchádzajúcich skutočnostiach nemá vedenie vedomosť. Ďalším postupom je podľa expertov a expertiek izolácia nie páchatela/páchatelky sexuálneho obťažovania, ale obťažovanej študentky či študentka, čo ďalej vedie k ich poškodeniu a môže byť považované aj za neoprávnený postih.

Príklad psychosociálnych poradenských služieb na univerzite: Poradenské centrum pre sexuálne obťažovanie a šikanu na Univerzite vo Viedni

Na Univerzite vo Viedni od roku 2000 funguje Poradenské centrum pre sexuálne obťažovanie a šikanu. Založeniu tohto poradenského centra predchádzal celouniverzitný interný prieskum spokojnosti zamestnancov a zamestnankýň univerzity. Jedným z výstupov tohto prieskumu bol poznatok, že vyše tretina zamestnankýň zažila sexuálne obťažovanie na pôde univerzity. Následne bola na univerzite sformovaná pracovná skupina, ktorej cieľom bolo nastaviť dlhodobé riešenia a prevenciu situácie na pôde univerzity – prvou úlohou pracovnej skupiny bolo zahájenie dialógu medzi zamestnancami a

zamestnankyňami o ich potrebách a riešení konfliktných situácií na pracovisku. Formovanie poradenského centra pred 20 rokmi získalo tiež značnú podporu zo strany rektorátu univerzity.

Samotnému sformovaniu poradenského centra do súčasnej podoby predchádzalo značné množstvo debát o mandáte, agende a kompetenciách tohto orgánu. Centrum sa nakoniec sformovalo ako nezávislé poradenské centrum, ktoré poskytuje základnú právnu a psychologickú pomoc komukoľvek na univerzite – zamestnancom/zamestnankyniam aj študentom/študentkám (aj zo zahraničia). Zamestnankyne centra nemajú mandát nahlasovať prípady obťažovania alebo šikany, ich cieľom je posilniť a usmerniť osobu, ktorá zažíva takéto správanie, a následne jej pomôcť v prípade, ak sa rozhodne situáciu nahlásiť či už svojej nadriadenej, študijnej poradkyňi/poradcovi, alebo na políciu. Poradenské centrum je tak vytvorené ako tzv. bezpečný priestor, kde klienti a klientky získajú podporu a usmernenie. Ak sa na základe pomoci, ktorú klient/klientka dostane v centre, rozhodne prípad šikany alebo obťažovania nahlásiť, takéto sťažnosti prijíma zvyčajne vedenie administratívneho oddelenia fakulty (pre zamestnancov/kyne) alebo rektorátu, alebo študijný poradca/poradkyňa (pre študentov/študentky).

Poradenské centrum je momentálne súčasťou administratívnych orgánov univerzity, t. j. spadá pod rektorát, ktorému priamo zodpovedá. Zamestnankyne centra majú tiež právo konzultovať s rektorátom a poskytovať mu všeobecné odporúčania. Avšak konkrétne informácie, ktoré im poskytujú klienti a klientky, zostávajú dôverné.

Prvotné debaty počas formovania centra sa tiež venovali tomu, akým spôsobom má byť o centre informované online, nakoľko existovala obava, že Univerzita vo Viedni tak na seba poukáže ako na problémovú školu. Avšak v medziach týchto debát zvíťazila potreba efektívne a priamo komunikovať to, že takéto centrum existuje, poskytuje pomoc komukoľvek zo zamestnaneckej aj študentskej obce, a že univerzita má záujem riešiť kvalitu života a vzťahov vo svojich štruktúrach. Na poradkyne centra sa v súčasnosti obracajú klienti a klientky z celej univerzity buď telefonicky alebo emailom (kontakty sú verejné online), aj keď v centre primárne preferujú telefonický alebo osobný kontakt, keďže ten je v rámci psychologického poradenstva najefektívnejší. Študenti a študentky sa často obracajú na centrum aj s inými problémami ako je šikana a obťažovanie. Často v medziach študentského spolunažívania alebo počas stáže napr. zažívajú nekorektné správanie a problematické situácie. Napriek tomu

medzi klientmi a klientkami centra stále prevažujú zamestnanci a zamestnankyne univerzity.

Za 20 rokov funkčnosti centra prispel tento poradenský orgán k priblíženiu sa kultúre nulovej tolerance násilia a obťažovania na univerzite. Zamestnanci/kyne, ale aj študenti/ky vedia, že im centrum pomôže usmerniť pocit a myšlienky, resp. ich občas aj vyviesť z omylu. Klienti a klientky, s ktorými centrum pracuje, sa cítia viac posilnení/é, a v prípade ak nahlasujú šikanu alebo obťažovanie cítia väčšiu podporu a istotu. Prítomnosť centra na univerzite jasne komunikuje, aké následky môže mať šikana a sexuálne obťažovanie – na centrum sa občas obracajú aj osoby obvinené z tohto obťažujúceho správania, aby sa informovali o svojich možnostiach (keďže univerzita má právo v takýchto prípadoch ukončiť zamestnancovi/zamestnankyni pracovnú zmluvu). Na centrum sa tiež obracajú aj zamestnanci/zamestnankyne v manažérskych pozíciách, ak majú pocit, že sa na ich pracovisku udržiava neprofesionálne správanie. Za sexuálne obťažovanie na pracovisku totiž má plnú zodpovednosť samotná organizácia – a to hlavne v prípade, ak niekto zo zamestnancov/zamestnankýň alebo študentov/študentiek o obťažovaní informoval a fakulta ďalej prípad neprešetrovala.

O prítomnosti centra na univerzite tiež pravidelne informujú fakultné a študentské kampane – letáky s kontaktmi na centrum sú prítomné na každej fakulte¹¹.

Bariéry a výzvy

Za najproblematickejšie v prostredí slovenských vysokých škôl a univerzít experti a expertky považovali dva faktory, ktoré podľa nich prispievali k latencii sexuálneho obťažovania v tomto prostredí. Podľa mnohých je sexuálne obťažovanie „otvoreným tajomstvom“ z dôvodu:

- hierarchických a rigidných štruktúr a vzťahov,
- kultúry sexizmu a viktimizácie.

¹¹ Informácie o centre boli spracované na základe rozhovoru so zamestnankyňami centra. Viac informácií dostupných na stránke Univerzity vo Viedni: <https://personalwesen.univie.ac.at/en/gender-equality-diversity/sexual-harassment-bullying-office/>

Podľa niekoľkých expertov a expertiek vytvára zásadný problém v domáhaní sa spravodlivosti štruktúra vysokoškolských pracovísk, ktorá je založená na statuse a hierarchii. To komplikuje sťažovanie sa voči osobám s vyšším statusom a značnou autoritou v organizácii. Podľa expertov a expertiek sa táto štruktúra prejavuje hlavne v tom, že sa študenti a študentky obávajú o svoje štúdium či prospech. Vo vyššom stupni štúdia, t. j. počas doktorandského štúdia zároveň podľa nich dochádza k obťažovaniu quid pro quo v prípade, že študenti/študentky chcú chodiť na konferencie alebo participovať na výskume. Doktorandi a doktorandky sú totiž vo svojej akademickej kariére a postupe často závislí a závislé výhradne od svojho školiťela/školiťelky.

Táto rigidná štruktúra ďalej vytvára komplikácie, ak sa ju vyučujúci/vyučujúca sama rozhodne narušiť – napr. v prípade, ak sa správa neprofesionálne a komentuje vzhľad študentov a študentiek. V tomto prípade dochádza k narušeniu formálneho vzťahu iba z jednej strany, voči čomu sa študenti a študentky ohradzujú len veľmi ťažko. Nakoľko vyučujúci a vyučujúce disponujú v organizácii značnou autoritou, mnoho študentov a študentiek si ani nie je vedomých, že aj v takýchto prípadoch tieto osoby prekračujú svoje kompetencie a správajú sa neprofesionálne.

Prísnosť a formálnosť týchto štruktúr sa zároveň prejavuje tak, že mnohé orgány vnútornej správy sú volené, čo komplikuje ich obmieňanie. Zároveň sa na pôde vysokej školy vyskytujú zamestnanci a zamestnankyne s krátkodobými pracovnými zmluvami, ale aj osoby, ktoré sú pre fakulty/univerzity nepostrádateľné – t. j. garanti a garantky študijných programov, profesori a profesorky. Práve v ich prípade podľa expertov a expertiek často vedenie prehliada problematické správanie zámerne. V prostredí takýchto hierarchických organizácií s pevnými štruktúrami je často na mieste neformálna sieť zdieľania informácií a kontaktov – podľa jednej expertky sa tak informácie o „problematických vyučujúcich“ šíria medzi študentmi a študentkami neformálne.

Kultúra sexizmu a viktimizácie zároveň ďalej komplikuje prístup k spravodlivosti. Kolegialita medzi vyučujúcimi, ktorá prehliada problematické správanie, tolerancia šikany či korupcie – toto sú faktory, ktoré sa podľa expertov a expertiek vyskytujú na vysokých školách spolu so sexuálnym obťažovaním. Podľa mnohých expertov a expertiek však v tomto ohľade došlo na pôde vysokých škôl na Slovensku k značnému progresu. Kultúra sexizmu však naďalej pretrváva a prejavuje sa v obviňovaní osoby, ktorá nahlási sexuálne obťažovanie, z oportunistu a vytvárania problému za účelom vlastného prospechu. Následne dochádza k zastrašovaniu sťažujúcich sa i svedkov/svedkýň. Podľa dvoch

expertov sa však kultúra sexizmu často buduje v odvetviach, ktoré sú zriedka otvorené pre ženy – v takých kolektívoch je pravdepodobnejšie, že dôjde k obťažovaniu žien: „[Názov fakulty], tam sa k nim správali tak, že študentky aj tak zostanú s deťmi. Vôbec nie sú vnímané ako niekto, kto by mohol uspieť, že by mohli uspieť v tom profesionálnom alebo akademickom živote. Sú v podstate brané ako menejcenné a preto si k nim viac dovoľujú.” (KP-2).

Sexuálne obťažovanie ako téma verejných politík

Experti a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania a násillia vnímali sexuálne obťažovanie ako predmet verejných politík, teda ako zadefinovaný problém, ktorého prevencii a odstraňovaniu sa venujú rôzne nástroje verejných politík od legislatívnych opatrení až po rôzne mediálne kampane a služby. Počas výskumných rozhovorov sa vyjadrovali k otázkam inštitucionalizácie tejto agendy či kľúčových orgánov, ktoré agendou boja s diskrimináciou a násillím disponujú, ale aj otázkam o súčasných výzvach pre slovenské verejné politiky v tejto oblasti.

Mnohé expertky a experti považovali za zásadné zmeny vo verejných politikách práve legislatívne opatrenia, ktoré boli v tejto oblasti prijaté – t. j. novelizácia *Antidiskriminačného zákona* v roku 2008 a prijatie *Zákona o obetiach trestných činov* v roku 2017 (*Zákon č. 274/2017 Z. z.*). Avšak ako najproblematickejšie v súčasnosti definovali tri štrukturálne bariéry v tvorbe verejných politík zameraných na sexuálne obťažovanie:

- nedostatok medzisektorovej spolupráce a zdieľania agendy,
- krátkodobosť nástrojov a ich slabá trvalá udržateľnosť,
- nedostatočné kapacity organizácií verejného sektora.

Mnohé opýtané expertky a experti definovali ako kľúčový orgán v tvorbe verejných politík zameraných na sexuálne obťažovanie Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Niekoľko expertiek zhodnotilo vývoj agendy Odboru ako pozitívny práve s ohľadom na jeho kompetencie, t. j. tvorbu strategických rámcov pre vývoj verejných politík v oblasti rodovej rovnosti. Avšak iné expertky poukazovali na jeho – v súčasnosti limitované – kompetencie. Jedna z expertiek sa vyjadrila, že by Odbor mal byť povýšený na status sekcie Ministerstva, čo by mu rozšírilo agendu a kompetencie. V súčasnom nastavení podľa inej expertky je zároveň značne skomplikované zdieľanie rovnakej agendy medzi viacerými sektormi – to spôsobuje, že sa agenda rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí (vrátane sexuálneho obťažovania) sústreďí iba v jednom rezorte. Niekoľko expertiek definovalo rezort školstva (t. j. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR a Metodicko-pedagogické centrá) ako kľúčovú oblasť, v ktorej by mala byť

agenda prevencie a odstraňovania sexuálneho obťažovania tiež prítomná, na čo poukazujú aj dáta a skúsenosti z regionálnych inšpektorátov práce.

Nedostatočné zdieľanie tejto agendy medzi rezortmi však podľa niekoľkých expertiek signalizuje nezáujem o tému a nedostatok politickej vôle venovať sa jej. Primárna pozornosť sa zároveň podľa niektorých sústreďuje na závažnejšie formy partnerského a nepartnerského sexuálneho násillia. Tieto nedostatky sa zároveň prenášajú do aktivít a iných nelegislatívnych nástrojov verejných politík, ktoré sú podľa mnohých expertiek krátkodobého charakteru a nedisponujú trvalou udržateľnosťou.

Niekoľko expertov a expertiek tiež opisovalo nedostatočné kapacity organizácií verejného sektora, ktoré pracujú s agendou sexuálneho obťažovania. Hovorili primárne o organizáciách ako Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Verejná ochrankyňa práv, Koordinačno-metodické centrum pre rodovo-podmienené násillie a domáce násillie či regionálne inšpektoráty práce. Mnohé expertky vnímali v posledných rokoch progres práve v oblasti vzdelávania a školení týchto orgánov a ich zamestnancov/zamestnankýň. Všeobecne však vnímali tieto orgány verejného sektora ako kľúčové pre naplňovanie verejných politík a ako problematické definovali ich nedostatočné kompetencie a organizačné, personálne a finančné kapacity.

Sexuálne obťažovanie v agende občianskeho a neziskového sektora

Expertov a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania sme sa ďalej pýtali na agendu sexuálneho obťažovania v neziskovom a občianskom sektore na Slovensku. Mnohí a mnohé reflektovali kľúčovú rolu niekoľkých organizácií v období prijímania *Antidiskriminačného zákona*. Tieto organizácie sa v minulosti podieľali na advokácii a lobingu cez organizovanie debát a informačných kampaní, čím prispeli k transpozícii *Antidiskriminačného zákona*, ktorú podnietila legislatíva Európskej únie. Experti a expertky menovali organizácie ako Možnosť voľby, ASPEKT, Občan, demokracia a zodpovednosť, Slovensko-český ženský fond, FENESTRA, ESFEM a Aliancia žien Slovenska. Experti a expertky vnímali ako dôležité v posledných rokoch ešte dve aktivity občianskeho a neziskového sektora: zber dát a vedenie výskumov v oblasti sexuálneho násillia a obťažovania a poskytovanie informačných a krízových služieb klientkam v tejto oblasti¹² (t. j. primárne FENESTRA, Aliancia žien Slovenska a MyMamy).

Mnohé opýtané expertky však považovali tieto predchádzajúce aktivity za postupne upadajúce. Ako najproblematickejšie vnímali dve otázky:

- otázka participácie organizácií na tvorbe verejných politík,
- otázka financovania ich aktivít a agendy.

Niekoľko expertiek vnímalo práve už spomínanú participáciu a lobing ako upadajúce aktivity občianskeho a neziskového sektora na Slovensku. Mnohé expertky pomenovali túto situáciu ako výsledok problematického financovania organizácií – tzn. že advokácia a prítomnosť vo výboroch a pracovných skupinách pre tvorbu politík nie sú dostatočne finančne ohodnotené.

Otázky financovania občianskeho a neziskového sektora spomenuli mnohé expertky a experti ako podstatu ďalších problémov, ktoré v sektore v súčasnosti

¹² Napriek tomu, že sexuálne obťažovanie nie je primárnou agendou týchto organizácií, ktoré sa sústredia hlavne na intímne partnerské násillie, expertky a experti hovorili o tom, že aj v týchto organizáciách v minulosti našli osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním pomoc, resp. im boli poskytnuté základné informácie o prístupe k spravodlivosti.

pretrvávajú. Podľa mnohých z nich nie je agenda sexuálneho obťažovania v súčasnosti primárnou pre občiansky sektor práve pre nastavenie grantových schém, ktoré nepovoľujú takéto úzke zacielenie témy. Organizácie, ktoré už poskytujú služby ako poradenstvo a ubytovanie pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym násilím, nemôžu žiadať financie len na tému sexuálneho obťažovania, keďže by to pre ne nepredstavovalo trvalo udržateľnú agendu. Aby zvyšovali svoje kapacity, obracajú sa k agende poskytovania služieb, tú však nemôžu naplňať, ak sa na nich neobracia dostatočné množstvo klientok a klientov.

Zároveň organizácie, ktoré sa venujú advokácií a scitlivovaniu, majú problém so získaním financií na prevádzkovanie vlastnej organizácie a na mzdy, čo odoberá ich odborné kapacity a vytvára tlak na to, aké témy si volia pre svoje aktivity. I preto si nemôžu vyberať témy a agendu, ktorú považujú za relevantnú v danom priestore a čase, ale orientujú sa primárne na témy a aktivity, ktoré sú náplňou grantových výziev. Trvalá udržateľnosť projektov a aktivít je podľa expertov a expertiek problematická, ak sú grantové výzvy orientované len na krátky čas (t. j. napr. 1 – 2 roky). Štruktúra grantových výziev napr. z Európskeho sociálneho fondu či z Nórskeho fondov zároveň núti tieto organizácie, aby sa profesionalizovali a aby investovali značné množstvo času do komunikácie so štátnymi orgánmi, ktoré tieto výzvy regulujú, t. j. napr. implementačné agentúry, ktoré často podľa expertov a expertiek menia pravidlá a neposkytujú dostatok informácií. Podľa našich komunikačných partnerov a partneriek je preto problematický nie nedostatok financií, ale ich organizácia a čerpanie. V takomto systéme sa preto môže stať, že financie na projekt nezíska primárne organizácia s dostatkom poznatkov a expertízy pre danú problematiku, ale organizácia, ktorá má dostatok finančných a organizačných kapacít, aby dokázala kooperovať so štátnymi orgánmi a dokázala zvládať svoj projektový manažment.

Výzvou pre aktivity občianskeho a neziskového sektora v oblasti sexuálneho násillia a sexuálneho obťažovania je podľa niekoľkých expertiek tiež tzv. rétorika „rodovej ideológie“, ktorá vytvára opozíciu voči agende a aktivitám, ktoré sa snažia poukázať na škodlivosť rodových stereotypov. Táto rétorika, ktorá podľa expertov a expertiek vytvára opozíciu voči ich advokačným snahám, je prítomná od rôznych aktérov v občianskom sektore i medzi politickými elitami.

Regionálne inšpektoráty práce a sexuálne obťažovanie

Experti a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania odpovedali aj na niekoľko otázok spojených s prácou regionálnych inšpektorátov práce, ich kompetencií a agendy. Mnoho z nich považovalo inšpektoráty za organizácie, v ktorých pôsobnosti by malo byť objasňovanie prítomnosti diskriminácie a obťažovania na pracovisku. Mnohí a mnohé z nich však odpovedali, že je v súčasnosti táto téma súčasťou agendy inšpektorátov len zriedkavo. Mnohokrát považovali zapojenie inšpektorátov do riešenia vzniknutej situácie práve za výsledok snahy individuálnych inšpektorov a inšpektoriek, ktoré tak robia napriek nevyhovujúcim podmienkam.

Cieľom inšpekcie práce je dozor nad dodržiavaním:

- pracovnoprávných predpisov, ktoré upravujú pracovnoprávne vzťahy, najmä ich vznik, zmenu a skončenie, mzdové podmienky a pracovné podmienky zamestnancov vrátane pracovných podmienok žien, mladistvých, domáckych zamestnancov, osôb so zdravotným postihnutím a osôb, ktoré nedovršili 15 rokov veku, a kolektívne vyjednávanie;
- právnych predpisov, ktoré upravujú štátnozamestnanecké vzťahy (t. j. primárne *Zákona č. 311/2001 Z.z. Zákonníka práce*);
- právnych predpisov a ostatných predpisov na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci vrátane predpisov upravujúcich faktory pracovného prostredia;
- právnych predpisov, ktoré upravujú zákaz nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania;
- záväzkov, ktoré vyplývajú z kolektívnych zmlúv;
- osobitného predpisu zamestnávateľom v rozsahu jeho povinností uzatvoriť zamestnávateľskú zmluvu a platiť a odvádzať príspevky na doplnkové dôchodkové sporenie za zamestnanca vykonávajúceho práce, ktoré sú na základe rozhodnutia orgánu na ochranu zdravia zaradené do kategórie 3

alebo 4, a za zamestnanca, ktorý vykonáva práce tanečného umelca alebo hudobného umelca, ktorý vykonáva profesiu hráča na dychový nástroj¹³.

Experti a expertky identifikovali niekoľko bariér, ktoré komplikujú prácu regionálnym inšpektorátom práce, keď ide o zisťovanie sexuálneho obťažovania na pracoviskách – primárne išlo o nedostatok personálnych a finančných kapacít. Podľa mnohých je sexuálne obťažovanie na pracovisku až sekundárnou agendou inšpektorátov práce, ktoré sa častejšie zaoberajú závažnými porušeniami *Zákonníka práce*, ako napr. porušenie bezpečnosti pri práci. Preukázanie skutkovej podstaty diskriminácie alebo sexuálneho obťažovania na pracovisku je náročné – podľa jednej z expertiek je omnoho náročnejšie, ako napr. prešetrenie prítomnosti tzv. mzdovej diskriminácie. Preto inšpektori a inšpektorky podľa našich komunikačných partnerov a partneriek potrebujú pri vyšetrovaní dostatok času, zdrojov a podpory od svojich nadriadených. Zároveň pri týchto komplexných prípadoch potrebujú metodiky, ktoré by im pomohli situáciu efektívne prešetriť a vyvodiť dôsledky.

Regionálne inšpektoráty práce zároveň podľa expertov a expertiek nedisponujú dostatočnými kapacitami a ani kompetenciou pre prevenciu a vyhľadávanie prípadov, ktoré by spadali pod ich pôsobnosť. Teda vyšetrovanie prípadov zvyčajne nastáva vtedy, keď inšpektorát dostane sťažnosť. Pri vysokej miere latencie sexuálneho obťažovania a diskriminácie sa tak osoby so skúsenosťou s obťažovaním musia dožadovať spravodlivosti aktívne, v inom prípade sa regionálny inšpektorát práce nemá ako dozvedieť o porušovaní zákona.

V rámci agendy inšpektorátov práce však mnohé expertky a experti ocenili ich snahu o kontinuálne vzdelávanie a špecializáciu. Mnohé opýtané expertky z verejného sektora mali pozitívnu skúsenosť so školením inšpektorov a inšpektoriek práce. Podľa nich by však veľmi prínosnou bola prioritizácia tejto témy vládou Slovenskej republiky, ktorá by dovolila inšpektorátom venovať diskriminácii a obťažovaniu viac kapacít. Regionálne inšpektoráty práce sa zároveň venujú postupnej špecializácii svojich pracovísk, inšpektorov a inšpektoriek aj v témach diskriminácie. Cieľom tejto špecializácie je nielen vytvoriť skupinu expertov a expertiek, ktorí by sa venovali vybraným problémom, ale mohli by tiež poskytovať poradenstvo iným inšpektorom a inšpektorkám.

¹³ Viac informácií dostupných na: www.ip.gov.sk

Avšak aj tu je zásadný problém obmedzených zdrojov – špecializovaní inšpektori a inšpektorky okrem špecializovanej agendy vykonávajú aj množstvo inej práce.

Sexuálne obťažovanie v agende Slovenského národného strediska pre ľudské práva

Expertí a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania odpovedali na niekoľko otázok o súčasnej agende Slovenského národného strediska pre ľudské práva. Táto organizácia na Slovensku zastupuje pozíciu tzv. národnej inštitúcie pre ľudské práva a pozíciu národného antidiskriminačného orgánu.

Ako postupuje Slovenské národné stredisko pre ľudské práva proti diskriminácii?

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva plní zo zákona úlohy tzv. národnej inštitúcie pre rovnoprávnosť, zabezpečuje bezplatnú právnu pomoc obetiam diskriminácie a prejavov intolerancie, je tiež oprávnené bezplatne zastupovať účastníka v konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania (tzn. aj v prípade sexuálneho obťažovania). Okrem toho monitoruje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania, pripravuje vzdelávacie aktivity, podieľa sa na informačných kampaniach s cieľom zvyšovania tolerance spoločnosti¹⁴.

Mnohé expertky a experti nemali informáciu o aktuálnom vývoji agendy Strediska v oblasti sexuálneho obťažovania. Avšak niekoľko z nich zaznamenalo v posledných rokoch všeobecný rozvoj Strediska v poznatkovej a personálnej oblasti. Medzi expertmi a expertkami nebolo žiadne povedomie o nedávnych súdnych prípadoch v oblasti sexuálneho obťažovania, v ktorých by Stredisko figurovalo ako aktér. Všeobecne však uznávali, že Stredisko je organizáciou, ktorá presadzuje v témach rodovej diskriminácie riešenie prostredníctvom mimosúdnych nástrojov (t. j. mediáciu) pred občianskoprávnym sporom.

Ako problematické vnímali naši komunikační partneri a partnerky kompetenčné vymedzenie Strediska oproti jeho finančným a personálnym kapacitám. Práve

¹⁴ Viac informácií dostupných na: www.snslp.sk

zlepšenie finančného zabezpečenia (tzn. rozpočtu organizácie) považovali za kľúčové pre zlepšenie personálnych a poznatkových kapacít – napr. v súčasnosti má Stredisko len limitované možnosti špecializovať svojich zamestnancov a zamestnankyne (t. j. napr. aj v oblasti sexuálneho obťažovania).

Napriek tomu, že kompetenčné kapacity nedovoľujú Stredisku aktívne vyhľadávať prípady porušovania ľudských práv, Stredisko disponuje kompetenciou zbierať dáta a uskutočňovať prieskumy v tejto oblasti. Tu však agendu ďalej brzdia limity finančných a personálnych kapacít, ktoré následne vplývajú na to, aké priority si Stredisko ako organizácia volí. Podľa niekoľkých expertiek by malo Stredisko aktívnejšie kooperovať s neziskovým sektorom a inými štátnymi a verejnými organizáciami, ktorým by malo poskytovať poznatky pre aktívne nastavovanie verejných politík. V súčasnosti sa oblasť advokácie Strediska venuje primárne školeniam a vzdelávaniam, napr. v oblasti antidiskriminačného práva medzi odborovými organizáciami.

Ako zásadné tiež experti a expertky vnímali ďalšie budovanie statusu Strediska a šírenie povedomia o jeho aktivitách a agende. Za kľúčové na jednej strane považovali zlepšenie renomé organizácie medzi inými organizáciami verejného sektora, no na druhej strane zdôrazňovali, že pre napĺňanie primárnej agendy Strediska je nutné, aby sa zvýšilo široké povedomie o jeho práci a kompetenciách. Práve to by podľa mnohých zvýšilo dôveru širokej verejnosti voči tejto organizácii. K tomu by mohli dopomôcť informačné kampane o službách, ktoré Stredisko poskytuje širokej verejnosti.

Sexuálne obťažovanie v agende slovenského Policajného zboru

Rozhovor s expertmi a expertkami v oblasti sexuálneho obťažovania venoval pozornosť téme obťažovania v agende a kompetenciách Policajného zboru Slovenskej republiky. V prípadoch ak sexuálne obťažovanie napĺňa skutkovú podstatu nebezpečného prenasledovania (viď kapitolu 1 - Sexuálne obťažovanie – násilie alebo diskriminácia?) alebo je súčasťou sexuálneho násillia, spadá sexuálne obťažovanie aj do pôsobnosti tohto orgánu. Experti a expertky v tomto kontexte hovorili o najdôležitejších výzvach, ktorým príslušníci a príslušníčky Policajného zboru SR čelia pri vykonávaní náplne práce v tejto oblasti.

Informačné výzvy a scitlivenie

V kontexte prípadov sexuálneho obťažovania v agende Policajného zboru SR vnímali experti a expertky ako kľúčové výzvy v oblasti profesionality, expertízy a scitlivenia. Podľa mnohých komunikačných partnerov a partneriek môže polícia prísť do kontaktu s osobou so skúsenosťou s obťažovaním v rôznych rozsahoch, čo následne vedie aj k rozdielnemu prístupu. V prípade ak ide o formy obťažovania, ktoré sú vyhodnotené ako nenapĺňajúce skutkovú podstatu trestného činu, mali by členovia a členky polície túto osobu nasmerovať na príslušné štátne orgány, napr. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Podľa opýtaných expertov a expertiek bolo dôležité, aby osoba neodchádzala bez informácií o tom, ako môže postupovať. Všeobecne však experti a expertky mali predstavu o tom, že je takéto poradenstvo osobám poskytované zriedka.

Ako problematický tiež vnímali potenciálny prístup polície v prípadoch nahlasovania trestných činov, kedy príslušníčky a príslušníci polície pristupujú k osobe s nedostatkom odborného poznania o sexuálnom obťažovaní, stereotypne či s nedôverou. Jeden z expertov hovoril o praxi sťahovania súhlasov obetí trestných činov v procese vyšetrovania. Podľa neho však v zbore zriedkakedy dochádza k reflexii toho, že môže byť stiahnutie súhlasu obete výsledkom rušivého a náročného vyšetrovania, ktoré má tendenciu zasahovať do súkromia. Produktom stereotypov a subjektívnych vnímaní sexuality medzi príslušníkmi a

príslušníkmi Policajného zboru je aj konštantné informovanie obete o koncepte „krivého obvinenia“, ktoré môže túto osobu odradiť od toho, aby sa dožadovala spravodlivosti. Jedna z expertiek, ktorá zároveň pracuje s klientskou skupinou žien, ktoré zažili sexuálne a sexualizované násilie, zároveň hodnotila situáciu svojich klientok tak, že sú ich výpovede na polícii často zľahčované, resp. pociťujú zo strany policajného zboru značnú nedôveru, keď chcú nahlásiť skúsenosť s násilím.

Reformovanie takéhoto prístupu podľa expertov a expertiek vyžaduje nielen právnu znalosť, ale aj poznatky z oblasti psychológie či sociológie, ktoré by pripravili orgány činné v trestnom konaní na komplikované a komplexné situácie spojené so sexuálnym násilím a sexuálnym obťažovaním. Zmena postojov je podľa expertiek a expertov nevyhnutná aj medzi príslušníkmi a príslušníčkami Policajného zboru. Práve procesná ochrana obete môže byť dôkladne vykonaná len vtedy, ak bol vykonaný dôkladný zápis a prípad bol podrobne vyšetrený. Jedna z expertiek situáciu hodnotila nasledovne: *„[Problémom je to], že na súd sa dostávajú len tie prípady, s ktorými (si) je tá polícia aj tá prokuratúra istá, že má dosť dôkazov. Je veľká otázka, že koľko prípadov sa skončilo už v tom prípravnom konaní s tým, že boli vyhodnotené (tak), že dôkazy nemajú.“* (KP-4).

Takéto vzdelanie môže podľa expertov a expertiek jednotlivým príslušníkom a príslušníčkam poskytnúť Policajná akadémia, avšak mnohí a mnohé sa prikláňali skôr ku konceptu špecializácie vo vnútri Policajného zboru. Ako dôvod často uvádzali značnú fluktuáciu a výmenu v Policajnom zbore, ktorá bráni tomu, aby bol každý príslušník a príslušníčka vzdelaná, resp. scitlivená v témach sexuálneho násillia. Zohľadnenou požiadavkou expertov a expertiek bola aj potreba kontinuálneho vzdelávania – jedna expertka napríklad pomenovala sociálne siete ako miesto, na ktorom môžu zbierať dôkazy, no podľa jej skúsenosti sa to deje zriedka, keďže príslušníci a príslušníčky majú pomerne málo skúseností so sociálnymi sieťami. Zároveň podľa mnohých chýba tiež podporný systém zo strany zboru a vedenia, ktorý by motivoval k zavádzaniu špecializácie.

Organizačné a finančné výzvy

Téma špecializácie členov a členiek Policajného zboru v témach sexuálneho násillia bola pre niekoľko expertov a expertiek zásadná – v špecializácii a následnej kooperácii medzi zložkami videli mnohí a mnohé potenciálnu cestu,

ktorá by dokázala vyriešiť aj nepriaznivú situáciu s vysokou fluktuáciou v zbore. Podľa jednej z expertiek je dokonca špecializácia dobrou praxou, ktorá môže byť na Slovensko prenesená zo zahraničia, v podobe tzv. *Sexual Assault Units* (tzn. Jednotky zamerané na vyšetrovanie sexuálnych útokov). V tomto ohľade však videli ako zásadnú bariéru organizačné a finančné výzvy. Skracovanie verejných výdavkov a personálne nedostatky komplikujú snahy o špecializácie – v súčasnosti sa príslušníci a príslušníčky musia venovať prípadom, ktoré sú im pridelené bez rozdielu, čo im zriedka povoľuje špecializovať sa či vzdelávať sa navzájom. Dostatok financií a personálneho zabezpečenia by podľa mnohých podnietil zmeny v organizácii pracovísk Policajného zboru – napr. by sa uľahčilo zabezpečenie policajných staníc či špecializovaných výsluchových miestností.

Sexuálne obťažovanie a slovenský justičný systém

Experti a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania odpovedali na niekoľko otázok na tému antidiskriminačného práva a kompetencií a agendy slovenského súdneho systému. Všeobecne hovorili o niekoľkých výzvach, ktoré sú tak ako v prípade Policajného zboru SR primárne spojené so vzdelávaním a scitlivením. Mnoho expertov a expertiek sa zhodlo v tom, že do súdneho systému sa dostáva menej prípadov v porovnaní s tým, aký vysoký je v spoločnosti výskyt obťažujúceho správania a násilia.

Informačné výzvy a scitlivenie

Experti a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania hovorili o sexuálnom obťažovaní ako o konaní, ktoré je obsiahnuté v *Antidiskriminačnom zákone* (365/2004 Z.z.) alebo v *Trestnom zákone* (300/2005 Z.z.). Prípady sexuálneho obťažovania sa tak môžu do slovenského súdneho systému dostať rôznymi cestami (resp. za pomoci rôznych nástrojov), všeobecne však platí, že sú tieto prípady prebrané všeobecnými súdmi, kde o nich rozhodujú individuálni sudcovia alebo sudkyne.

Výzvu pre slovenský súdny systém podľa expertov a expertiek tak ako pri Policajnom zbore SR predstavuje vzdelávanie a scitlivenie aktérov tohto štruktúr. Množstvo expertov a expertiek z verejného sektora, ako aj z občianskej spoločnosti a vedy, pomenovalo častú neochotu vzdelávať sa v téme sexuálneho obťažovania alebo násilia. Podľa jednej z expertiek je v slovenskom súdnom systéme nezriedkavá neochota vzdelávať sa v oblastiach, ktoré síce súvisia s výkonom profesie, no sú mimo limitov právneho vzdelávania, t. j. psychológia či sociológia. Súčasťou vzdelávania, ktoré je podľa expertov a expertky nutné, je na jednej strane „scitlivovanie sa“ voči predsudkom a stereotypom, na druhej strane je to získavanie informácií o tom, ako môže byť násilie páchané, aké sú jeho dôsledky a pod. Sexistické postoje a predsudky zvyknú podľa expertov a expertiek ovplyvňovať to, ako sudcovia a sudkyne v prípadoch rozhodujú.

Vzdelávanie sudcov a sudkýň v slovenskom justičnom systéme však podľa komunikačných partnerov a partneriek v súčasnosti komplikuje jeho dobrovoľný charakter. Podľa mnohých sú títo aktéri rezistentní voči požiadavkám, aby sa vzdelávali. Zároveň sú organizácie, ktoré takéto vzdelávanie zabezpečujú (primárne Justičná akadémia), hierarchické štruktúry. Tie si vytvárajú agendu sami a sú uzavreté voči expertíze, ktorá by mohla prichádzať z iných organizácií. Dve expertky, ktoré pracujú vo verejnom sektore mimo súdneho systému, tiež hovorili o tom, že je pre ne a ich organizácie komplikované „dostať sa“ k týmto aktérom a poskytovať im školenie. To si vyžaduje ich súhlas a vôľu, keďže im takúto aktivitu nemôže nik nariadiť: *„Väčšinou na takýto typ vzdelávania prídu tí ľudia, ktorí to najmenej potrebujú. Ako keby tí, ktorí sa už o tú tému zaujímajú a vnímajú [...] a tí ostatní nemajú pocit, že by potrebovali vzdelávanie v tomto smere. [Mnoho z nich si myslí], že sudca by mal byť nezávislý, sudkyňa by mala byť nezávislá, tak to vzdelávanie je ponechané na dobrovoľnej báze.“* (KP-4).

Experti a expertky tak pomenovali problém prenikania ku komunite sudcov a sudkýň. Táto komunita sa udržuje ako intaktná skupina bez potreby iného ako právnického vzdelania: *„Absolútne z ich strany nie je záujem o školenie od inštitúcií, ktoré by ich mohli niečo o tej téme naučiť. Ja som sa stretla s názormi aj zo strany sudcov, že akékoľvek školenie zo strany iného subjektu je zásahom do sudcovskej nezávislosti, čo všetkým prítomným v miestnosti padla sánka, že toto si sudcovia dovoľia tvrdiť.“* (KP-15). Alternatívnou cestou, ktorú spomínali mnohí experti a expertky, by bola špecializácia súdov, ktorá by zabezpečila, že o prípadoch násilia a obťažovania by rozhodovali orgány a jednotlivci priamo vyškolení a vyškolené v téme. Avšak súčasťou tejto špecializácie by malo byť aj posilnenie autorít vo vnútri súdneho systému, ktoré by rozhodovali o povinnom vzdelávaní.

Samostatnou kategóriou aktérov slovenského súdneho systému, ktorých experti a expertky spomínali, sú súdni znalci a znalkyne.

Kto sú znalci a znalkyne?

Znalec/znalkyňa je typom aktéra, ktorý je prizývaný do súdneho procesu v momente, ak je pre prešetrenie nutné poskytnutie expertízy, ktorou nedisponujú vyšetrovatelia/vyšetrovatelky. Znalecký posudok je považovaný

za jeden zo zdrojov dôkazov. „Znalecká činnosť je vykonávaná za účelom objasnenia skutočností dôležitých pre trestné konanie, na ktorých zistenie sú potrebné znalosti a skúsenosti osobitne kvalifikovaných odborníkov [...] Znalec je fyzická osoba alebo právnická osoba (zapísaná do zoznamu znalcov) so špeciálnymi odbornými znalosťami odlišná od procesných strán a orgánov činných v trestnom konaní, ktorá sa priberá za účelom objasnenia konkrétnej skutočnosti.”¹⁵.

Niektorí experti a expertky hovorili o nedostatku expertízy aj s ohľadom na psychologické súdne znalectvo v oblasti sexuálneho násilia. Jedna z expertiek pomenovala súčasné nastavenie súdneho znalectva ako nevyhovujúce, keďže experti a expertky, ktoré sa do tejto pozície hlásia, nemajú nevyhnutne v oblasti sexuálneho násilia dostatok aktuálneho a odborného vzdelania, čo sa často prejavuje vo vydávaní posudkov, ktoré nezohľadňujú isté špecifiká situácie alebo sú dokonca založené na stereotypoch a predsudkoch. To znamená, že osobné hodnotové nastavenie znalca/znalkyne zohráva značnú úlohu.

Organizačné a kompetenčné výzvy

Potrebná špecializácia bola témou pre expertky a expertov aj v kontexte kompetenčných a organizačných výziev, ktoré stoja pred slovenským súdnym systémom. Napriek tomu, že sa podľa niekoľkých expertiek často zachováva predstava o preťaženosti súdneho systému, v kontexte prípadov antidiskriminačného práva videli ako problematickú skôr dĺžku súdnych konaní a to, že sa pred súdy dostáva len malý počet prípadov. Jedna z expertiek hovorila o tom, že široká verejnosť má len malú dôveru v slovenský súdny systém, napriek tomu, že štatisticky má len veľmi malé percento populácie priamu skúsenosť so súdnym konaním.

Podľa niekoľkých odborníkov a odborníčok, ktoré zastupujú, resp. poskytujú služby klientom a klientkam, je v oblasti antidiskriminačného práva problematický práve tzv. „diskriminačný aspekt” ako aj častá dôkazná núdza (t. j. osoba nevie spoľahlivo preukázať, že na nej sexuálne obťažovanie alebo diskriminácia boli páchané). Podľa jedného z expertov súdy rozhodujú

¹⁵ Prokeiová, M., 2007. Odborníci a znalci v trestnom konaní. In Days of Public Law (nerecenzovaná zbierka). Brno: Masaryková Univerzita, s. 833 – 842.

jednoduchšie vo veciach pracovnoprávných vzťahov ako v otázkach diskriminácie, keďže diskriminačný aspekt celú situáciu komplikuje a predlžuje súdne konanie. Diskriminačný aspekt môže tiež viesť k procesným chybám, keďže veľmi malý počet sudcov a sudkýň má predchádzajúce skúsenosti s prípadmi diskriminácie či sexuálneho obťažovania. O problematickej dĺžke súdneho konania hovorila tiež jedna z expertiek z oblasti práva, ktorá ako kritické vnímala to, že slovenský súdny systém neustále vyžaduje privolávanie obete do systému, čo ju môže odrádzať a nanovo traumatizovať (napr. keď je privolaná v prípade rozhodnutia o náhrade škody a potom zase v prípade rozhodnutia o treste).

Scitlivenie na tému sexuálneho obťažovania a slovenské médiá

Scitlivenie širokej verejnosti v téme sexuálneho obťažovania

Expertí a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania hovorili o vysokej latencii sexuálneho obťažovania v organizáciách i vo verejnom priestore. Mnohí a mnohé považovali nedostatok informovanosti a scitlivenia v téme za zásadný problém. Jedna z expertiek pomenovala scitlivenie širokej verejnosti v téme ako kľúčové pre jej riešenie – práve zadefinovanie problému a znalosť jeho príčin a následkov vedie mužov a ženy k tomu, aby sa prihlásili k týmto skúsenostiam a dožadovali sa spravodlivosti, resp. aby boli schopní a schopné identifikovať toto obťažujúce správanie, ak sa s ním stretávajú vo svojom okolí.

Expertí a expertky zároveň definovali dva ciele vzdelávania zameraného na scitlivenie širokej verejnosti. Prvým je odhalenie spomínanej latencie sexuálneho obťažovania. Podľa jednej z expertiek totiž nie je v súčasnosti problematické uznať, že sa sexuálne obťažovanie v organizáciách a na verejnosti deje. Problematické je skôr rozpoznať, že je rozsiahle a jedinec sa s ním môže stretnúť aj vo svojom okolí. Podľa ďalšej expertky je v porovnaní s domácim násilím, resp. intímny partnerským násilím téma sexuálneho obťažovania pomerne málo prítomná vo verejnom priestore a s ňou teda aj informácie o mechanizmoch, resp. pozitívne príklady, kedy osoby dosiahli nápravu situácie.

Druhým cieľom scitlivovania širokej verejnosti je vzdelávanie o podstate sexuálneho obťažovania a o rodových stereotypoch, ktoré podnecujú takéto správanie, sexualizáciu jedincov a ich objektifikáciu. Práve sexistické postoje voči ženám a stereotypy o mužskej a ženskej sexualite často vedú k bagatelizovaniu tohto správania, podnecujú akceptovanie a normalizovanie týchto zásahov do telesnej integrity. Vzdelávanie k ich odstraňovaniu podľa niekoľkých expertiek môže byť zakomponované do vzdelávacích programov už na základnej škole. Podstatou takéhoto vzdelávania je vyvracanie mýtov o sexuálnom obťažovaní a o sexuálnom násilí či informovanie o tom, aké rôzne podoby môže mať rodová diskriminácia. Podľa jednej z expertiek je na školách kľúčové nielen vzdelávanie, ktoré narúša spoločenské stereotypy, ale podstatné

je, aby boli odstránené aj zo samotnej organizácie, resp. zo systému vzdelávania ako takého.

Experti a expertky tiež hovorili v kontexte scitlivovania na tému sexuálneho obťažovania o konkrétnej cieľovej skupine pomáhajúcich profesií, zamestnávateľov a vedenia škôl. Práve skupina týchto aktérov je podľa nich kľúčová, keďže sú to práve títo ľudia, ktorí vytvárajú a udržujú mechanizmy, ktoré chránia osoby v organizáciách pred sexuálnym obťažovaním. Podľa jednej z expertiek z oblasti sociálno-psychologického poradenstva je téma mentálneho zdravia v organizáciách na Slovensku často buď prehliadaná alebo aktívne odmietaná. V podobnom zmysle vypovedala aj iná expertka, ktorá hovorila o iných európskych krajinách, kde je práve kľúčové prevzatie zodpovednosti za kvalitu života a pracovných vzťahov v samotnej organizácii, tzn. že firmy sa aktívne prihlasujú k politikám nulovej tolerancie.

Sexuálne obťažovanie a rétorika slovenských médií

Experti a expertky v oblasti sexuálneho obťažovania tiež odpovedali na niekoľko otázok týkajúcich sa rétoriky slovenských médií a toho, akým spôsobom komunikujú na tému sexuálneho obťažovania a násilia. Mnoho z nich sa zhodlo na tom, že je v súčasnosti táto téma prítomná v mediálnom priestore len zriedkavo – zásadné je to pre to, že novinári a novinárky majú tendenciu popisovať skôr verejne známe prípady a súdne konania. Tých je však v súčasnosti stále kvôli latencii sexuálneho obťažovania pomerne málo. Práve preto často publikujú obsah zo zahraničných médií.

Mnoho expertov a expertiek tiež hovorilo o tom, že v hlavnoprúdových a profesionalizovaných médiách došlo za posledné roky k istému pokroku – téma už nie je priamo zosmiešňovaná ako v 90. rokoch a neskôr počas prijímania a revidovania *Antidiskriminačného zákona* (tzn. v rokoch 2004 – 2008). Podľa mnohých expertov a expertiek v súčasných hlavnoprúdových médiách pôsobia novinárky, ktoré sa témam rodovej rovnosti, sexuálneho násilia a obťažovania venujú a dokážu o téme komunikovať nestigmatizujúco. Avšak ešte stále je v mnohých médiách bežné informovať o osobách so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním necitlivo i obviňujúco, tzn. tak, že je sťažovateľ/sťažovateľka prezentovaná ako tá, ktorá vytvára tento spoločenský problém. To u širokej verejnosti podľa expertov a expertiek vytvára opačný efekt: obeť sexuálneho obťažovania je nanovo viktimizovaná. V mnohých prípadoch ide aj o zľahčovanie

a ospravedlňovanie obťažujúceho správania, ako aj o narúšanie telesnej integrity. To pramení zo stereotypov a predsudkov samotných novinárov a novinárrok. Zmena takejto rétoriky si podľa expertov a expertiek vyžaduje nielen kontinuálne vzdelávanie ľudí pracujúcich v médiách, ale aj neustále opakovanie dôležitých aspektov samotnej témy. Vyžaduje si taktiež scitlivovanie, ktoré do médií a ich výstupov prinášajú samotní experti a expertky. Niekedy novinári a novinárky nedisponujú ani dostatočným právnym vzdelaním, aby o tejto téme mohli komunikovať dostatočne citlivo a odborne, a aby netrivializovali následky sexuálneho obťažovania. Na tému vzdelávania ľudí pracujúcich v médiách však mnoho expertov a expertiek odpovedalo, že ako problematickú vidia chýbajúcu motiváciu týchto ľudí, ako aj chýbajúce finančné ohodnotenie, ktoré by pre nich mohlo byť motivujúce.

V súčasnom mediálnom priestore a v kontexte rétoriky médií na tému sexuálneho obťažovania podľa niekoľkých expertov a expertiek chýbajú tzv. „nositelia a nositeľky“ témy, tzn. verejné známe osoby, ktoré tému sexuálneho obťažovania ponímajú „za svoju“ a venujú sa advokácii v mediálnom priestore. Niektoré expertky tiež spomenuli mediálne hnutie *Me Too* ako nevyužitý rétorický priestor témy sexuálneho obťažovania na Slovensku.

Hnutie #MeToo

V októbri 2017 americká herečka Alyssia Milano spustila na sociálnej sieti Twitter kampaň proti sexuálnemu násiliu a obťažovaniu. Tento komunikačný nástroj použila na to, aby vyzvala ženy pracujúce vo filmovom priemysle Hollywoodu, aby hovorili o svojich skúsenostiach so sexuálnym obťažovaním a násilím. Za prvých 24 hodín na Twitteri bol tento „*hashtag*“ použitý 12 miliónov ráz. Ako také je hnutie *Me Too* príkladom feministického online aktivizmu s rozsiahlym dopadom – len v USA sa začalo niekoľko súdnych procesov voči známym osobnostiam¹⁶.

¹⁶ Mendes, K., Ringrose, J., Keller, J., 2018. #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European journal of Women's Studies*, 25(2): 236-246.

Podľa mnohých komunikačných partnerov a partneriek slovenské médiá o tomto hnutí komunikovali skôr negatívne, resp. zriedka ako o pozitívnom príklade medializácie sexuálneho obťažovania na pracovisku a na školách. Podľa jednej z expertiek médiá informovali o hnutí ako o aktivizme, ktorý reaguje na kritickú situáciu skôr v zahraničí, čo prispelo k tvorbe naratívu, že je v porovnaní so zahraničím sexuálne obťažovanie na Slovensku zriedkavé. Latencia sexuálneho obťažovania na Slovensku bola témou len zriedka a niektoré verejne známe osoby dokonca aktívne vystupovali proti hnutiu, čo podľa niekoľkých expertiek tému skôr odsudzovalo, ako poskytlo nové pohľady na problematiku.

Závery, zhrnutie a návrh odporúčaní

Táto štúdia predstavuje súbor poznatkov poskytnutých kognitívnymi rozhovormi s expertmi a expertkami v oblasti sexuálneho obťažovania a rodovej diskriminácie, ktoré sa uskutočnili v roku 2019. Poznatky, ktoré štúdia poskytla, predstavujú vklad pre tvorbu verejných politík zameraných na prevenciu a elimináciu sexuálneho obťažovania nielen s ohľadom na agendu verejného sektora a právneho rámca aplikovaného v podmienkach Slovenskej republiky. Štúdia je prínosom aj pre aktérov súkromného sektora, či scitlivenie médií v téme sexuálneho obťažovania a diskriminácie.

Záverom štúdie prinášame hlavné zistenia, ktoré vyplynuli z rozhovorov s expertmi a expertkami podľa jednotlivých tematických blokov. Závery tiež obsahujú návrhy odporúčaní s cieľom ďalšej diskusie so zástupcami a zástupkyňami verejnej správy, Slovenského národného strediska pre ľudské práva, Verejnej ochrankyne práv, akademickej a odbornej obce z MVO. Veríme, že zistenia budú zohľadnené pri formulovaní verejných politík v problematike sexuálneho obťažovania, rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násillia. Niektoré odporúčania budú realizované aj zo strany Inštitútu pre výskum práce a rodiny.

Zásadné kľúčové problémy v oblasti prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania, ktoré vyplynuli z rozhovorov s expertmi a expertkami:

- Vysoký celospoločenský výskyt sexuálneho obťažovania – prejavuje sa v prevalenčných výskumoch, ktoré dlhodobo poukazujú na vysoký výskyt skúsenosti žien so sexuálnym obťažovaním, a to v rôznych spoločenských skupinách (napr. s ohľadom na rasu či triedu) i na rôznych miestach (t. j. v škole, na pracovisku, či na verejných miestach).
- Prehliadanie a bagatelizovanie vysokého výskytu takéhoto správania ako aj individuálnych prípadov – jeho rozšírenosť i dôsledky sú často bagatelizovaným javom v slovenskej spoločnosti.
- Napriek rozšíreniu je mediálne známych len málo súdnych prípadov, lebo chýba celospoločenské povedomie o závažnosti dôsledkov takéhoto konania, a to ďalej prehlbuje diskriminačný charakter sexuálneho obťažovania.

- Všeobecne nedostatočné povedomie širokej verejnosti o právach a nástrojoch právnej pomoci v situáciách sexuálneho obťažovania, ktoré by boli motivujúcim faktorom pri dožadovaní sa spravodlivosti.
- Nedostatok služieb a obmedzený prístup k informáciám a právnenému poradenstvu pre ľudí so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním aj zo strany organizácií verejného sektora, ktoré by prispeli k ich zlepšeniu kvality života.
- Náročný proces dokazovania sexuálneho obťažovania napriek obrátenému dôkaznému bremenu – dôkazná núdza v prípadoch, keď k diskriminačnému alebo obťažujúcemu správaniu dochádza „za zavretými dverami“ a bez písomných dôkazov.
- Subjektívny prístup a chýbajúce scitlivenie osôb v justičnom systéme – s ohľadom na nízky počet súdnych konaní vo veci sexuálneho obťažovania a následnej náročnosti týchto súdnych konaní sú problémom poznatky a prístup jednotlivých aktérov slovenského súdneho systému.
- Často stereotypný či stigmatizujúci prístup k osobám so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním zo strany pomáhajúcich profesií, súdov atď.

Zistenia z jednotlivých skúmaných oblastí s návrhom odporúčaní

Vymedzenie pojmu sexuálneho obťažovania a jeho úprava v legislatíve (Antidiskriminačný zákon)

Experti a expertky zdieľali svoje názory a rozličné perspektívy na danú problematiku. Sexuálne obťažovanie však zakaždým vnímali ako formu diskriminácie alebo násillia a zhodovali sa v tom, že sexuálne obťažovanie je praxou, ktorá najčastejšie narúša telesnú integritu a ovplyvňuje kvalitu života žien. V intenzívnych prípadoch môže ísť o narušenie autonómie a dôstojnosti. Zdôrazňovali tiež tzv. rodovo podmienený charakter sexuálneho obťažovania, ktorý je do istej miery zohľadnený v slovenskom právnom rámci pod *Antidiskriminačným zákonom*. Jeho obeťami sú najčastejšie ženy, ktoré sa nimi stávajú práve pre rôzne stereotypy a predsudky a často škodlivé kultúrne predstavy o ženskej sexualite.

Expertky a experti tiež často upozorňovali na spoločné príčiny sexuálneho násillia a sexuálneho obťažovania, ktoré komplikujú právne vymedzenie tohto pojmu. Spomínali predpoklad, že degradujúce uvažovanie o ženách môže podnecovať sexuálne obťažovanie a viesť k zvýšenej tolerancii násillia na ženách

v spoločnosti. Tiež hovorili o sexuálnom obťažovaní ako o forme mikronásilia, ktorého cieľom je sociálna regulácia správania žien, zasahovanie do ich telesného priestoru a často aj ich zastrašovanie. Zdôrazňovali, že najzávažnejšie formy sexuálneho obťažovania môžu naplňať podstatu trestných činov (t. j. trestný čin sexuálneho násilia alebo nebezpečného prenasledovania).

Samotnú textáciu *Antidiskriminačného zákona* a jeho vymedzenie v oblasti sexuálneho obťažovania považovala väčšina z oslovených expertiek a expertov za skôr dostačujúcu. Niekoľko z nich však poukázalo na všeobecne slabé spoločenské povedomie o tom, prečo je sexuálne obťažovanie súčasťou práve tohto zákona. Takmer všetci sa zhodli na tom, že problematické nie je samotné vymedzenie a nastavenie *Antidiskriminačného zákona*, ale jeho vymožiteľnosť (resp. využívanie nástroja) a následný prístup k spravodlivosti. Medzi slabiny zaradili aj to, že v porovnaní s prípadmi porušenia trestného práva môžu byť v medziach občianskoprávných sporov a *Antidiskriminačného zákona* pre sťažovateľa/sťažovateľku problematické poplatky a investovaný čas do súdneho procesu.

Podľa mnohých expertov a expertiek nie je legislatívou dostatočne právne obsiahnutá oblasť, ktorú definovali ako „medziľudské vzťahy“ – nielen v rodine, ale aj v širšom okruhu blízkych a známych osôb. V medziach „rodinných a partnerských vzťahov“ (t. j. mimo oblastí stanovaných *Antidiskriminačným zákonom* – napr. zamestnanie) má osoba so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním lepší prístup k spravodlivosti len ak ide o závažné činy násilnej povahy. Ďalším priestorom, ktorý neupravuje ani *Antidiskriminačný zákon*, sú verejné podniky a následne verejné priestranstvá/hromadná doprava, kde je výskyt sexuálneho obťažovania pomerne vysoký. Problémom je tiež obťažovanie zo strany klientely (napr. zákazníci alebo pacienti), ktoré musia zamestnanci a zamestnankyne často trpieť bez podpory nadriadených, čo sa prejavuje v oblasti služieb a zdravotníctva.

Odporúčania

Vypracovanie komparatívnej analýzy toho, ako je zákonom upravené postihovanie a prevencia sexuálneho obťažovania v krajinách Európskej únie, prípadne v ďalších krajinách. Opierajúc sa o túto analýzu by bolo ďalším odporúčaním zváženie zahrnutia postihovania sexuálneho obťažovania aj v rámci Trestného zákona, prípadne v rámci zákona o priestupkoch, ako miernejšej formy sexuálneho násilia, čo by uľahčilo prístup k spravodlivosti. Možnosť podať občianskoprávnu žalobu podľa

antidiskriminačného zákona by ostala zachovaná.

Vypracovanie komparatívnej analýzy toho, ako je zákonom upravené postihovanie a prevencia sexuálneho obťažovania vo verejných podnikoch, verejných priestranstvách, hromadnej doprave, prípadne so strany zákazníkov služieb v krajinách Európskej únie, prípadne v ďalších krajinách. Zváženie možnosti zahrnutia týchto oblastí do *Antidiskriminačného zákona* alebo inej právnej normy (*Trestný zákon, Zákon o priestupkoch*).

Prostredníctvom osvetovej kampane dopomôcť ku zvýšeniu spoločenského povedomia o zahrnutí sexuálneho obťažovania do *Antidiskriminačného zákona* a možnosti využitia tohto nástroja pri jeho riešení pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním.

Služby pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním vrátane marginalizovaných skupín, občiansky a neziskový sektor

Experti a expertky sa zhodli na niekoľkých princípoch, ktoré by mali spĺňať služby pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním. Išlo primárne o dôveryhodnosť a anonymitu, ktoré podľa nich tieto osoby vyhľadávajú a ktoré znižujú riziko ďalšej stigmatizácie a zvyšujú dôveru samotnej osoby v tieto služby. Zásadným bol však podľa mnohých scitlivený prístup poskytovateľov/poskytovateľiek služieb, ktorého podstatou je práca s osobou so skúsenosťou s obťažovaním, ktorá ďalej nestigmatizuje, nezraňuje a neobviňuje túto osobu zo vzniknutej situácie. Ďalším zásadným princípom bol „individuálny prístup“ poradenstva a pomoci. Experti a expertky ďalej identifikovali rôzne potreby osôb so skúsenosťou s obťažovaním, ktoré vytvárajú dopyt po rôznych typoch a formách služieb. Primárne hovorili o službách psychologicko-poradenských a informačno-právnom poradenstve. Ako primárnu potrebu identifikovali základné poradenstvo o právach a organizáciách (mimovládnych aj verejných) a inštitúciách, ktoré zabezpečujú prístup k spravodlivosti. Niekoľko expertov a expertiek na tému sexuálneho obťažovania hovorilo v kontexte prístupu k spravodlivosti o prekážkach, ktoré zažívajú špecificky osoby z marginalizovaných skupín. Konkrétne považovali za kľúčové dve skupiny – LGBTI ľudí a osoby so zdravotným znevýhodnením.

Ako najproblematickejšie z hľadiska občianskeho a neziskového sektora vnímali expertky a experti participáciu mimovládnych organizácií na tvorbe verejných politík a financovanie ich aktivít a agendy. Podľa mnohých z nich nie je agenda sexuálneho obťažovania v súčasnosti primárnou pre občiansky sektor a MVO

poskytujúce služby. Je to pre nastavenie grantových schém, ktoré nepovoľujú takéto úzke zacielenie témy a nemôžu žiadať financie len na tému sexuálneho obťažovania, keďže by to pre ne nepredstavovalo trvalo udržateľnú agendu. Financie na aktivity často nezískavajú primárne organizácie s dostatkom poznatkov a expertízy pre danú problematiku, ale organizácie bez expertízy, ktoré majú dostatok finančných a organizačných kapacít, aby dokázali kooperovať so štátnymi orgánmi a zvládať svoj projektový manažment. Výzvou pre aktivity občianskeho a neziskového sektora v oblasti sexuálneho násillia a sexuálneho obťažovania je podľa niekoľkých expertiek tiež tzv. rétorika „rodovej ideológie“, ktorá vytvára opozíciu voči agende a aktivitám, ktoré sa snažia poukázať na škodlivosť rodových stereotypov.

Odporúčania:

Analýza foriem podpory a existencie rôznych typov služieb, ako aj nových typov služieb, ktoré pomáhajú alebo by mohli pomáhať osobám so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním, vrátane prístupu k informáciám a právnomu poradenstvu v problematike sexuálneho obťažovania aj od organizácií verejného sektora.

Vypracovanie štandardov a metodologických rámcov služieb pre osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním vrátane analýzy možností ich včlenenia do súčasného systému sociálnych a pomáhajúcich služieb, vrátane posilnenia ich financovania.

Zváženie možnosti vyhlásenia dopytovo orientovanej výzvy z Európskeho sociálneho fondu so zameraním na prevenciu a elimináciu sexuálneho obťažovania.

Zváženie využitia dotačnej schémy Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR zameranej na podporu rodovej rovnosti aj na podporu prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania ako jedného z hlavných cieľov dotačnej schémy.

Podpora kampane, resp. vytvorenie platformy zameranej na demýtizáciu tzv. rétoriky „rodovej ideológie“, ktorá vytvára opozíciu voči agende a aktivitám, ktoré sa snažia poukázať na škodlivosť rodových stereotypov vrátane sexuálneho obťažovania.

Sexuálne obťažovanie v zamestnaní – súkromný a verejný sektor

Podľa mnohých expertov a expertiek je pre zabezpečenie spravodlivosti na pracovisku najväčšou bariérou firemná/pracovná kultúra, ktorá bagatelizuje sexuálne obťažovanie a zámerne prehliada konflikty, obťažujúce či diskriminačné správanie na pracovisku s tým, že predpokladá, že zamestnanci či zamestnankyne si vyriešia túto situáciu sami medzi sebou. Mnohí a mnohé naopak súhlasili s tým, že problém so sexuálnym obťažovaním by mali primárne riešiť organizácie tam, kde samotný problém vznikol – teda napr. na konkrétnych pracoviskách. Možnosť občianskoprávneho konania považovali až za vyššiu inštanciu v prípade, že interné nastavenia v organizácii zlyhajú.

Expertí a expertky tiež zdôrazňovali, že osoby, ktoré môžu v organizáciách zažívať sexuálne obťažovanie, zriedka disponujú informáciami o náležitostiach

interného podávania sťažností. Za problematické považovali, ak na pracovisku zamestnanci a zamestnankyne nemajú čo najjednoduchší prístup k informáciám o tom, ako vzniknutú situáciu nahlasovať. Vágne a komplikovane nastavené mechanizmy sú jedným z faktorov, ktorý osoby so skúsenosťou s obťažovaním odrádza od dožadovania sa spravodlivosti.

Nadnárodné korporácie majú podľa mnohých expertov a expertiek viac možností nastavenia nástrojov na riešenie sexuálneho obťažovania a sú príkladom dobrej praxe. Naproti tomu malé a stredné podniky považovali za problematické práve pre malý počet zamestnancov a zamestnankýň, obmedzené zdroje a ich prerozdelenie ako aj samotnú organizáciu práce.

V neposlednom rade niekoľko expertiek a expertov pomenovalo verejný sektor a štátnu službu ako oblasť, v ktorej sa aj oni/ony samy stretli so sexuálnym obťažovaním.

Odporúčania:

Vypracovanie metodického usmernenia (vrátane vzorového návrhu etického kódexu) pre zamestnávateľov v súkromnom sektore s cieľom efektívne zabezpečiť prevenciu a riešenie sexuálneho obťažovania na pracovisku pre rôzne veľkosti podnikov.

Komparatívna analýza krajín Európskej únie so zameraním na riešenie a prevenciu sexuálneho obťažovania so strany zamestnávateľov – legislatívne a nelegislatívne opatrenia. Na základe toho zváženie možnosti legislatívneho zavedenia povinnosti zamestnávateľov mať antidiskriminačnú smernicu, vrátane riešenia a prevencie sexuálneho obťažovania.

Do pripravovaného etického kódexu pre úradníkov a úradníčky v spolupráci s Radou pre stálu službu zahrnúť aj problematiku prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania a rodovej diskriminácie a jej riešenia zo strany orgánov verejnej správy, so zahrnutím témy aj do pripravovanej online etickej poradne.

Sexuálne obťažovanie na vysokých školách

Za najproblematickejšie v rámci slovenských vysokých škôl experti a expertky považovali dva faktory, ktoré podľa nich prispievali k latencii sexuálneho obťažovania v tomto prostredí, a to konkrétne hierarchické a rigidné štruktúry a vzťahy a kultúra sexizmu a viktimizácie. Experti a expertky hovorili tiež o nedostatočných mechanizmoch a nedostatku efektívnych nástrojov podávania sťažností na vysokých školách a o tom, že často používajú veľmi problematické postupy na odstránenie sexuálneho obťažovania ako napr. čakanie na ukončenie pracovnej zmluvy vyučujúceho/vyučujúcej v prípade, že bola uzavretá na krátku dobu (zvyčajne 3 – 4 roky). Ďalším problematickým postupom je izolácia nie páchatela/páchateľky sexuálneho obťažovania, ale obťažovanej študentky či študenta, čo ďalej vedie k ich poškodeniu a môže byť považované aj za neoprávnený postih.

Odporúčania:

Vypracovanie metodického usmernenia (napr. vzoru etického kódexu) pre verejné i súkromné vysoké školy so zameraním na prevenciu a elimináciu sexuálneho obťažovania a rodovej diskriminácie v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR.

Podpora zriadenia inštitútu ombudsmana/ombudsmanky pre akademickú etiku, ktorý by riešil aj podnety zamerané na sexuálne obťažovanie a rodovú diskrimináciu.

Verejné politiky

Mnohé dopytované expertky a experti definovali ako kľúčový orgán v tvorbe verejných politík zameraných na sexuálne obťažovanie Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Poukazovali však na jeho (v súčasnosti) limitované kompetencie. Niekoľko expertiek definovalo rezort školstva (t. j. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR a Metodicko-pedagogické centrá) ako kľúčovú oblasť, v ktorej by mala byť agenda prevencie a odstraňovania sexuálneho obťažovania tiež prítomná, na čo poukazujú aj dáta a skúsenosti z regionálnych inšpektorátov práce. Problémom je tiež nedostatočné zdieľanie tejto agendy medzi rezortmi, čo signalizuje nezáujem o tému a nedostatok politickej vôle venovať sa jej.

Niekoľko expertov a expertiek tiež opisovalo nedostatočné kapacity organizácií verejného sektora, ktoré pracujú s agendou sexuálneho obťažovania. Hovorili primárne o organizáciách ako Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Verejná ochrankyňa práv, Koordinačno-metodické centrum pre rodovo-podmienené násilie a domáce násilie, či regionálne inšpektoráty práce.

Odporúčania:

Prioritizácia témy sexuálneho obťažovania (ako súčasť rodovej diskriminácie a rodovo podmieneného násillia) vládou Slovenskej republiky, ktorá by dovolila relevantným aktérom venovať diskriminácii a obťažovaniu viac kapacít a zdrojov na túto tému.

Zahrnutie problematiky rodovej rovnosti, rodovej diskriminácie a sexuálneho obťažovania do kompetenčného zákona. (<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/575/20090601.html>).

Posilnenie kompetencií Odboru rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí MPSVR SR v oblasti prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania a posilnenie prierezovosti témy medzi ministerstvami napr. v organizačnom poriadku Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR. (<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/organizacna-struktura/uplne-znenie-organizacneho-poriadku-mpsvr-sr.pdf>)

Doplnenie osobitného cieľa do nového Akčného plánu rodovej rovnosti, ktorý by sa venoval výlučne úlohám v oblasti prevencie a eliminácie sexuálneho obťažovania (v súčasnosti je to podcieľ 4.4. s dvoma úlohami).

Regionálne inšpektoráty práce

Podľa mnohých expertov a expertiek je sexuálne obťažovanie na pracovisku až sekundárnou agendou inšpektorátov práce, ktoré sa častejšie zaoberajú závažnými porušeniami *Zákonníka práce* – napr. porušenie bezpečnosti pri práci. Preukázanie skutkovej podstaty diskriminácie alebo sexuálneho obťažovania na pracovisku je tiež náročné. Pri týchto komplexných prípadoch potrebujú metodiky, ktoré by im pomohli situáciu efektívne prešetriť a vyvodiť dôsledky. Regionálne inšpektoráty práce zároveň nedisponujú dostatočnými kapacitami a ani kompetenciou pre prevenciu a vyhľadávanie prípadov, ktoré by spadali pod ich pôsobnosť. Už v súčasnosti sa však venujú postupnej špecializácii svojich pracovísk, inšpektorov a inšpektoriek aj v témach

diskriminácie. Cieľom tejto špecializácie je nie len vytvoriť skupinu expertov a expertiek, ktorí by sa venovali vybraným problémom, ale mohli by tiež poskytovať poradenstvo iným inšpektorom a inšpektorkám. Avšak aj tu je zásadný problém obmedzených zdrojov, keďže špecializovaní inšpektori a inšpektorky okrem špecializovanej agendy vykonávajú aj množstvo inej práce.

Odporúčania:

Vypracovanie metodického usmernenia pre regionálne inšpektoráty práce, ktoré sa zameria na odhaľovanie a prevenciu rodovej diskriminácie a sexuálneho obťažovania na pracovisku a ktoré by im pomohlo situáciu efektívne prešetriť a vyvodiť dôsledky.

Pokračovanie zabezpečenia špecializácie inšpektorov a inšpektoriek práce so zameraním na diskrimináciu, vrátane rodovej diskriminácie a sexuálneho obťažovania, prostredníctvom navýšenia finančných prostriedkov a posilnenia personálnych kapacít.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP)

Vo vzťahu k Stredisku vnímali expertky a experti ako problematické najmä jeho kompetenčné vymedzenie oproti jeho finančným a personálnym kapacitám. Zlepšenie finančného zabezpečenia (tzn. rozpočtu organizácie) boli expertmi a expertkami považované za kľúčové pre zlepšenie personálnych a poznatkových kapacít – napr. v súčasnosti má Stredisko len limitované možnosti špecializovať svojich zamestnancov a zamestnankyne (t. j. napr. aj v oblasti sexuálneho obťažovania). Takisto by to zlepšilo kompetenciu Strediska zbierať dáta a uskutočňovať prieskumy v tejto oblasti.

Podľa niekoľkých expertiek by malo Stredisko aktívnejšie kooperovať s neziskovým sektorom a inými štátnymi a verejnými organizáciami, ktorým by malo poskytovať poznatky pre aktívne nastavovanie verejných politík. Ako zásadné tiež experti a expertky vnímali ďalšie budovanie statusu Strediska a šírenie povedomia o jeho aktivitách a agende. Za kľúčové na jednej strane považovali zlepšenie renomé organizácie medzi inými organizáciami verejného a štátneho sektora, no na druhej strane zdôrazňovali, že pre napĺňanie jeho primárnej agendy je nutné, aby sa zvýšilo široké povedomie o jeho práci a kompetenciách.

Odporúčania:

Zabezpečenie špecializácie Slovenského národného strediska pre ľudské práva na jednotlivé formy diskriminácie, vrátane rodovej diskriminácie a sexuálneho obťažovania prostredníctvom navýšenia adekvátnych finančných a personálnych kapacít, zavedenie štandardov poskytovania právneho poradenstva a zameranie na vyhľadávanie prípadov rodovej diskriminácie a sexuálneho obťažovania.

Zabezpečenie aktívnej kooperácie Slovenského národného strediska pre ľudské práva s neziskovým sektorom a inými štátnymi a verejnými organizáciami, ktorým by malo poskytovať poznatky pre aktívne nastavovanie verejných politík napr. prostredníctvom pracovných skupín.

Zvýšenie povedomia o aktivitách a agende Strediska a zlepšenie jeho statusu u odbornej a laickej verejnosti prostredníctvom osvetovej kampane.

Policačný zbor SR

Podľa expertov a expertiek by mali príslušníci a príslušníčky polície osobu nasmerovať na príslušné štátne orgány, ak ide o formy obťažovania, ktoré sú vyhodnotené ako nenapĺňajúce skutkovú podstatu trestného činu.

Ako problematický tiež vnímali potenciálny prístup polície v prípadoch nahlasovania trestných činov, kedy pristupujú k osobe s nedostatkom odborného poznania o sexuálnom obťažovaní, stereotypne či s nedôverou. Je to aj preto, že im chýba vzdelávanie v tejto oblasti, ktoré by im mohla poskytnúť napríklad Policačná akadémia. Mnohí experti a mnohé expertky sa však ešte viac priklonili ku konceptu špecializácie vo vnútri Policačného zboru. Ako dôvod uvádzali značnú fluktuáciu zamestnancov a zamestnankýň, ktorá bráni tomu, aby bol každý príslušník a príslušníčka vzdelaná, resp. scitlivená v témach sexuálneho násillia. V súčasnosti sa musia venovať prípadom, ktoré sú im pridelené bez rozdielu, čo im zriedka povoľuje špecializovať sa, či vzdelávať sa jeden/a od druhého/druhej.

Odporúčania:

Kontinuálne vzdelávanie príslušníkov a príslušníčok Policajného zboru SR aj v téme sexuálneho obťažovania.

Príprava informačného letáku pre príslušníkov a príslušníčky Policajného zboru SR, kam sa môžu osoby so skúsenosťou so sexuálnym obťažovaním obrátiť.

Zabezpečenie špecializácie príslušníkov a príslušníčok Policajného zboru SR na riešenie prípadov domáceho a rodovo podmieneného násillia, vrátane sexuálneho násillia a sexuálneho obťažovania.

Justičný systém

Mnoho expertov a expertiek sa zhodlo v tom, že do súdneho systému sa dostáva menej prípadov v porovnaní s tým, aký vysoký je v spoločnosti výskyt obťažujúceho správania a násillia. Nedôvera v to, že bude sťažovateľovi/sťažovateľke poskytnutá adekvátne právna ochrana, je primárnym problémom. Experti a expertky zdôrazňovali značnú dĺžku súdnych sporov, aj ich finančnú a časovú náročnosť, ktorá môže byť pre sťažovateľa/sťažovateľku bariérou.

Primárnu výzvu pre slovenský súdny systém podľa expertov a expertiek predstavuje vzdelanie a scitlivenie aktérov tohto systému. Vzdelávanie sudcov a sudkýň v slovenskom justičnom systéme však podľa nich v súčasnosti komplikuje dobrovoľný charakter vzdelávania. Zároveň existujú organizácie, ktoré takéto vzdelávanie zabezpečujú (primárne Justičná akadémia), no ide o hierarchické štruktúry, ktoré si vytvárajú agendu sami a sú uzavreté voči expertíze, ktorá by mohla prichádzať z iných organizácií. Alternatívnou cestou, ktorú spomínali mnohé expertky a experti, by bola špecializácia súdov, ktorá by zabezpečila, že o prípadoch násillia a obťažovania by rozhodovali orgány a jednotlivci priamo vyškolení a vyškolené v téme. Avšak súčasťou tejto špecializácie by mala byť aj inštitucionalizácia autorít vo vnútri súdneho systému, ktoré by rozhodovali o povinnom vzdelávaní.

Niektorí experti a expertky hovorili o nedostatku expertízy aj s ohľadom na psychologické súdne znalectvo v oblasti sexuálneho násillia, vrátane sexuálneho obťažovania.

Odporúčania:

Zabezpečenie povinného vzdelávania sudcov a sudkýň v slovenskom justičnom systéme v téme *Antidiskriminačného zákona*, rodovej rovnosti, vrátane sexuálneho obťažovania prostredníctvom špecifických vzdelávacích programov zabezpečených relevantnými odborníkmi a odborníčkami.

Analýza možnosti špecializácie súdov, v rámci toho osobitné riešenie prípadov diskriminácie a sexuálneho obťažovania, ktoré by zabezpečilo, že o prípadoch násilia a obťažovania by rozhodovali sudcovia a sudkyne priamo vyškolení a vyškolené v téme.

Analýza možnosti oslobodenia antidiskriminačných prípadov od súdnych poplatkov a skrátenie lehôt trvania súdneho konania pri takýchto prípadoch.

Zvýšenie expertízy psychologického súdneho znelectva prostredníctvom vzdelávania.

Média a informovanie

Mnohí experti a expertky považovali neinformovanosť a scitlivenie v téme za zásadný problém. Práve zadefinovanie problému sexuálneho obťažovania a znalosť jeho príčin a následkov vedie mužov a ženy k tomu, aby sa prihlásili k týmto skúsenostiam a dožadovali sa spravodlivosti. Zároveň definovali dva ciele vzdelávania zameraného na scitlivenie širokej verejnosti. Prvým je odhalenie latencie sexuálneho obťažovania. Druhým je vzdelávanie o podstate sexuálneho obťažovania a o rodových stereotypoch, ktoré podnecujú takéto správanie, sexualizáciu žien a mužov a ich objektivizovanie. Vzdelávanie podľa niekoľkých expertiek môže byť zakomponované aj do vzdelávacích programov už na základnej škole. Jeho podstatou je vyvracanie mýtov o sexuálnom obťažovaní a o sexuálnom násilí, či informovanie o tom, aké rôzne podoby môže mať rodová diskriminácia. Experti a expertky hovorili v kontexte scitlivovania na tému sexuálneho obťažovania osobitne o cieľovej skupine pomáhajúcich profesií, zamestnávateľov a vedenia škôl, ktorá je podľa nich kľúčová, keďže sú to práve títo ľudia, ktorí vytvárajú a udržujú mechanizmy, ktoré chránia osoby v organizáciách pred sexuálnym obťažovaním.

Mnoho z nich sa zhodlo na tom, že táto téma je v súčasnosti prítomná v mediálnom priestore len zriedkavo – primárne je to pre to, že novinári a novinárky majú tendenciu popisovať skôr verejne známe prípady a súdne konania. Niekedy novinári a novinárky nedisponujú ani dostatočným právnym

vzdelaním, aby o tejto téme mohli komunikovať dostatočne citlivo, odborne a netrivializovali následky sexuálneho obťažovania. Ako problematickú vidia expertky a experti chýbajúcu motiváciu týchto ľudí, ako aj chýbajúce finančné ohodnotenie, ktoré by pre nich mohlo byť motivujúce. V súčasnom mediálnom priestore a v kontexte rétoriky médií na tému sexuálneho obťažovania chýbajú tiež tzv. „nositelia a nositeľky“ témy, tzn. verejné známe osoby, ktoré tému sexuálneho obťažovania ponímajú za svoju a venujú sa advokácií v mediálnom priestore.

Odporúčania:

Podpora informačných aktivít zameraných na scitlivovanie širokej verejnosti prostredníctvom vzdelávania o podstate sexuálneho obťažovania a o rodových stereotypoch, ktoré podnecujú takéto správanie napr. v rámci dotačnej schémy MPSVR SR, z Európskeho sociálneho fondu atď.

Podpora vzdelávania zameraného na prevenciu sexuálneho obťažovania prostredníctvom vzdelávacích programov už na základnej a strednej škole v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR a Metodicko-pedagogickými centrami.

Podpora informačných aktivít na tému sexuálneho obťažovania zameraných na pomáhajúce profesie, zamestnávateľov a vedenia škôl.

Podpora aktivít na zapojenie novinárov a novinárov do šírenia informácií o prevencii sexuálneho obťažovania a rodovej diskriminácie, vytváranie pozitívnych príkladov dobrej praxe.

Bibliografické zdroje

ASPEKT. 2002. Glosár rodovej terminológie – „sexizmus“. Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=69>

Fitzgerald, L.F., Gelfand, M.J., Drasgow, F., 1995. Measuring Sexual Harassment: Theoretical and Psychometric Advances, *Basic and Applied Social Psychology*, 17(4): 425 – 445.

Fitzgerald, L., 1996. Sexual Harassment: The Definition and Measurement of a Construct. In Paludi, M.A. (ed.). *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.

Holubová, B., 2007. *Sexuálne a šikanózne obťažovanie žien na pracovisku – Prienik do reprezentatívnych dát, prípadové štúdie a prevencia*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.

Kuruc, A., Jablonická Zezulová, J. 2017. *Celoslovenský LGBT prieskum – Správa o výsledkoch*. Bratislava: Iniciatíva Inakosť.

Mendes, K., Ringrose, J., Keller, J., 2018. #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2): 236-246.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. 2014. *Celoštátna stratégia rodovej rovnosti v Slovenskej republike na roky 2014-2019*. Dostupné na: <https://www.gender.gov.sk/dokumenty/>

Prokeinová, M., 2007. Odborníci a znalci v trestnom konaní. *Days of Public Law - Dni verejného práva*, Brno: Masarykova Univerzita, s. 833-842.

Secrétariat d'Etat Chargé de l'Egalité Entre les Femmes et les Hommes et de la Lutte Contre les Discriminations. *Violences Sexistes et Sexuelles*. Dostupné na: stop-violences-femmes.gouv.fr.

Smetáčková, I. , Pavlík, P. 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymedzení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. *Sociologický časopis*, 1/2011: 361 – 386.

Smitková, H., Kuruc, A., 2012. A. *Odporúčania a podnety pre psychológov a psychologičky, ktorí pracujú s LGBT klientmi a klientkami*. Bratislava: Iniciatíva Inakosť.

Vohlídalová, M., 2009. Sexuální obtěžování na vysoké škole. V ČR neexistující problém? *Gender, Rovné příležitosti, Výzkum*, 10(20): 20 – 29.

Prílohy

Príloha č. 1

Dotazník pre expertky a expertov – „Nástroje na odstránenie sexuálneho obťažovania ako formy rodovej diskriminácie“

Verzia 06.12.2018

Veronika Valkovičová, Andrej Kuruc, IVPR

- *Informácie a informovaný súhlas sú súčasťou „Informačného letáku“*
- *Anonymizovaný dotazník – každý komunikačný partner/partnerka dostane číselný kód a zaradenie podľa sektora zamestnania, mená nie sú uvádzané.*
- *Ak komunikačný partner/partnerka nemá v oblasti jednotlivých otázok expertízu, otázka sa neberie v úvahu.*

Koncept sexuálneho obťažovania

- Ako vnímate sexuálne obťažovanie? Je podľa vás sexuálne obťažovanie prepojené s násilím, resp. rodovo podmieneným násilím?
- Je sexuálne obťažovanie podľa vás závažným spoločenským problémom?
- Je podľa vás prevencia a riešenie sexuálneho obťažovania v rôznych prostrediach dôležitou súčasťou politík zameraných na rodovú rovnosť? Prečo?

Prípady a právna úprava sexuálneho obťažovania

- V súčasnosti je sexuálne obťažovanie (hlavne na pracovisku, vo vzdelávaní a v prístupe k službám) obsiahnuté v Antidiskriminačnom zákone. Je táto právna úprava sexuálneho obťažovania podľa vás dostatočná?
- Mala by sa podľa vás táto právna úprava nejako zmeniť? Ako?
- Stretávate sa v rámci svojej práce s konkrétnymi prípadmi sexuálneho obťažovania v rámci pomoci klientkam prípadne klientom? Majú vaše klientky/klienti problémy domôcť sa spravodlivosti? Čo sú najčastejšie problémy? (skúste povedať o konkrétnych prípadoch).

Zamestnávateľia a školy

- Čo podľa vás v súčasnosti najviac bráni mužom a ženám so skúsenosťou obťažovania v zamestnaní, aby sa dožadovali spravodlivosti (t. j. nahlasovali obťažovanie, podávali sťažnosti a pod.)?
- Akými spôsobmi zamestnávateľa na Slovensku najčastejšie adresujú sexuálne obťažovanie a jeho prípady na pracovisku? Ako by sa mohli podľa vás tieto nástroje (alebo ich výber) zmeniť a zlepšiť?
- Čo podľa vás v súčasnosti najviac bráni mužom a ženám so skúsenosťou obťažovania na vysokej škole, aby sa dožadovali spravodlivosti (t. j. nahlasovali obťažovanie, podávali sťažnosti a pod.)?
- Akými spôsobmi školy najčastejšie adresujú sexuálne obťažovanie a jeho prípady na akademickej pôde? Ako by mohli tieto nástroje (alebo ich výber) zmeniť a zlepšiť?
- Hovorili sme o školskom prostredí a zamestnaní. V akých iných prostrediach je podľa vás na Slovensku sexuálne obťažovanie problémom? Sú tieto oblasti dostatočne adresované právnymi normami a inštitúciami?

Práca poskytovateľov služieb a orgánov činnom v trestnom konaní

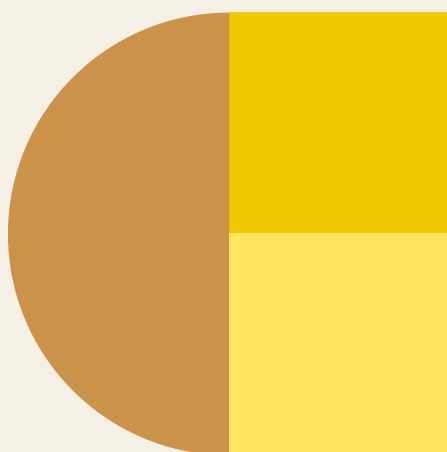
- Pokiaľ sa bavíme o ľuďoch, ktorí zažívajú/zažili sexuálne obťažovanie, aké rôzne služby by mali byť prístupné, aby bola zabezpečená kvalita života a prístup k spravodlivosti pre týchto ľudí?
- Niekedy môže byť sexuálne obťažovanie súčasťou trestnej činnosti, ktorá je spojená so sexuálnym násilím. Ako v súčasnosti vnímate prácu polície v oblasti riešenia prípadov sexuálneho obťažovania a sexuálneho násillia (ak ich vnímame ako prepojené)?
- Považujete kapacity polície (finančné, organizačné, personálne, poznatkové/vedomostné) za dostačujúce v oblasti sexuálneho obťažovania? Kde vidíte najväčšie výzvy?
- Čo táto inštitúcia podľa vás potrebuje?
- Ako v súčasnosti vnímate prácu justície v oblasti riešenia súdnych žalôb, ktoré sa týkajú sexuálneho obťažovania?
- Považujete ich kapacity (finančné, organizačné, personálne, poznatkové/vedomostné) za dostačujúce v oblasti sexuálneho obťažovania? Kde vidíte najväčšie výzvy?
- Čo tieto inštitúcie podľa vás potrebujú?

Štátne/neštátne organizácie a inštitúcie

- Ktoré štátne orgány (ak nejaké) považujete za kľúčové v oblasti verejných politík adresujúcich prevenciu a elimináciu sexuálneho obťažovania?
- Ako vnímate ich prácu v oblasti sexuálneho obťažovania? Ako vnímate vývoj za posledné roky?
- Ako vnímate prácu regionálnych inšpektorátov práce v oblasti sexuálneho obťažovania? Ako vnímate vývoj ich práce za posledné roky?
- Sú ich kapacity podľa vás dostatočné? Kde vidíte priestor pre zlepšenie? Čo tieto inštitúcie podľa vás potrebujú?
- Ako vnímate prácu Slovenského národného strediska pre ľudské práva v oblasti sexuálneho obťažovania? Ako vnímate vývoj práce strediska v oblasti sexuálneho obťažovania za posledné roky?
- Sú jeho kapacity dostatočné? Kde vidíte priestor pre zlepšenie? Čo stredisko podľa vás potrebuje?
- Sú v rámci neziskového a občianskeho sektora organizácie, ktoré považujete za kľúčové v oblasti agendy sexuálneho obťažovania?
- Ako vnímate prácu neziskového a občianskeho sektora v oblasti sexuálneho obťažovania? Ako vnímate vývoj ich práce v oblasti sexuálneho obťažovania za posledné roky?

Verejná mienka a scitlivenie

- Myslíte si, že je neodborná verejnosť dostatočne scitlivená v problematike sexuálneho obťažovania? Aké sú v súčasnosti najväčšie výzvy v oblasti scitlivenia širokej verejnosti?
- Aké spôsoby sú podľa vás najúčinnnejšie na scitlivovanie širokej verejnosti v oblasti sexuálneho obťažovania? (t. j. mediálne kampane, vzdelávanie na školách či politické programy a agenda)
- Ak by ste si mali predstaviť mediálnu kampaň, ktorej cieľom by bolo scitlivieť verejnosť v oblasti sexuálneho obťažovania, čo by podľa vás mala obsahovať?
- Ako vnímate súčasný mediálny diskurz/rétoriku v oblasti sexuálneho obťažovania? Komunikujú podľa vás médiá o tejto téme efektívne? Kde vidíte problémy? Kde vidíte potenciál pre zlepšenie?
- Chceli by ste niečo dodať?



INŠTITÚT PRE VÝSKUM
PRÁCE A RODINY



MINISTERSTVO
PRÁCE, SOCIÁLNYCH
VECÍ A RODINY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond regionálneho rozvoja



OPERAČNÝ PROGRAM
ĽUDSKÉ ZDROJE

Inštitút pre výskum práce a rodiny vydal túto publikáciu ako súčasť výstupov národného projektu Prevencia a eliminácia rodovej diskriminácie OP ĽZ NP 2018/4.1.2/O1., ktorý sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje **www.esf.gov.sk**